

Türkiye'deki Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Toplumsal ve Kültürel Eksenli Muhafazakârlık Algıları Üzerine: Bir Alan Çalışmasından Notlar

Yaşar Suveren, Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü,
e-posta: ysuveren@sakarya.edu.tr

Özet

Muhafazakârlık Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yaşamında önemli ve gerilimli bir tartışma gündemi olmaya devam etmektedir. Özellikle AKP'nin 2002'de iktidara gelişinden günümüze kadar uzanan yaklaşık 12 yıllık süreç boyunca söz konusu olgu/kavram gerek akademik-siyasal gerekse de popüler alanda/yazında önemli bir gündem maddesi olageldi ve olmaya da devam edecek gibi görünmektedir. Mevcut iktidarın hem siyasal söyleminde hem de pratik-fili her uygulamasında muhafazakârlığın doğrudan veya dolaylı bir biçimde gündeme geldiği, tartışıldığı; bu yapılırken de bir biçimde kendisine atıf yapılmaksızın konuşabilmenin güç olduğu bir sosyolojik-siyasal olgu ve kavramla yüz yüze olduğumuz söylenmelidir. Türkiye'nin siyasal yapı ve tarihselliği gözetildiğinde muhafazakârlık elbette AKP iktidarını önceleyen önemli bir olgudur fakat belirttiğimiz üzere AKP iktidarı ile birlikte kavram/olgu, anlaşılabilir nedenlerle yoğun bir biçimde tartışılmaya devam etmektedir. Söz konusu kavram/olgu gerek yanında gerekse de karşısında yer alan fail ve çevrelerce toplumsal, kültürel, siyasal ve ideolojik bir dizi tartışmanın nesnesi olmayı sürdürmektedir. Muhafazakârlığa yönelik bu yoğun ilgi ve tartışmaya karşın kavramın, bizatihi sahiplenildiği siyasal ve toplumsal kesimlerce nasıl tanımlandığı, algılandığı ve anlamlandırıldığı ise büyük ölçüde belirsizlikler taşımaktadır. Bu çalışmada sözünü ettiğimiz bu belirsizliği kısmen de olsa gidermeye yönelik bir girişim olarak, sağ-muhafazakâr siyaset geleneği içerisinde yer alan siyasetçilerin muhafazakârlığı ele alış biçimlerine odaklanılmaktadır. Bu çalışma Türkiye'de sağ ve/veya muhafazakâr siyasete mensup siyasetçilerin profilini ortaya koymayı amaçlayan geniş ölçekli, niceliksel ve niteliksel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı bir sosyal bilim projesinin alan verilerine dayalı olarak üretilmiştir. 2009 yılında 12 il merkezinde gerçekleştirilen alan araştırmasında, 6 farklı sağ-muhafazakâr partiye (Adalet ve Kalkınma Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Saadet Partisi, Demokrat Parti, Anavatan Partisi ve Büyük Birlik Partisi) mensup toplam 126 yerel siyasetçiyle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Çalışmada sağ-muhafazakâr siyasete mensup siyasetçilerin muhafazakârlık kavramını nasıl tanımladıkları, bu kavramı/olguyu nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıkları ele alınacaktır. Makaleye zemin oluşturan alan çalışmasında, bu konuyu irdeleyebilmek için siyasetçilere muhafazakârlık denildiğinde bu kavramın neleri çağrıştırdığı ve onlar için ne anlama geldiğine dair sorular yöneltildi. Bu bağlamda mevcut çalışma parti farkı gözetmeksizin görüşülen sağ-muhafazakâr siyasetçilerin kavramı/olguyu ağırlıklı bir biçimde kültürel ve toplumsal değerlere bağlı bir biçimde ele aldıklarını ve algıladıklarını göstermeye çalışmakta ve bu eğilimi sorunsallaştırarak açıklamaya ve anlamaya çalışmaktadır. Görüşülen siyasetçilerin anlatılarına toplu

olarak bakıldığında, toplumsal-kültürel çerçevede tanımlanan muhafazakârlık algı ve tarifleri, siyasal eksende ortaya konulan muhafazakârlık telakkilerine kıyasla, daha kapsayıcı ve ayrıntılı bir çerçevede ele alınmakta, kavramın-olgunun içi daha kolay ve zengin bir içerikle doldurulabilmekte ve bu bağlamda, muhafazakârlık hakkında daha açık ve dolaysız bilgiler edinebilmek mümkün olabilmektedir. Bu noktada çalışmanın öne çıkan bir tespitini ifade etmek gerekirse, söz konusu eğilim sağ ve muhafazakar siyasetin ve düşünce geleneğinin kadim denebilecek *kültürelci* eğilimleriyle anlamlı bir örtüşmeyi ampirik düzeyde teyit etmekte veya göstermektedir. Toplumsal-kültürel değerlere bağlı olarak yapılan muhafazakârlık algı ve tanımlamaları iki başlık altında toplanabilir görünmektedir: İlkinde, *din, gelenek ve ahlaki* değerlere göre tanımlanan bir muhafazakârlık söz konusuyken, ikincisinde ise gündelik yaşamdaki *pratikler* veya *habituslar* eksenlerinde tanımlanan bir muhafazakârlık söz konusudur. Bu tür muhafazakârlık yazıda “sıradan muhafazakârlık” olarak adlandırılıyor. Toplumsal ve kültürel temelli muhafazakârlık, ağırlıklı olarak din, gelenek, ahlaki ilke ve normlara uygun içeriklerle tanımlanırken, onun bu yanı sıra görece olarak *soyut birtakım tasavvurları* yansıttığı söylenebilir. Oysa muhafazakârlığın bu kısmı ve soyut tasavvurların ötesinde gündelik yaşamda bir dizi somut, pratik karşılıklar bulunduğu yanları da söz konusudur. Toplumsal ve kültürel değerlere bağlı muhafazakârlık(lar)dan kategorik olarak ayrı tutulması zor olsa da, onun bir bileşeni olan bu muhafazakârlığın, soyut muhafazakârlık tasavvurlarından kısmen ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Ve bu “iki muhafazakârlık” arasında, yani *tasavvur edilen muhafazakârlık* ile *somut-pratik muhafazakârlık* arasında, zaman zaman belirebilen gerilimlerin varlığından söz edilmelidir. Bu iki muhafazakârlık algısı arasındaki gerilim ise muhafazakârlık hakkında toptancı ve genelleyici hükümler verebilmeyi güçleştirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Muhafazakârlık, sağ siyaset, sağ-muhafazakârlık, kültürelcilik, siyasetçiler

On the Perceptions of Social and Cultural Conservatism of the Right-Conservative Politicians in Turkey: Notes from a Field Study

Abstract

Conservatism has been a strong strain of politics and social life in Turkey. Especially since the JDP came to power in 2002, this concept, along with the behavioral patterns associated with it, has become an important topic in academic, political and popular debates and publications. Conservatism is likely to maintain its significance in the near future, because the JDP government continuously invokes it, directly or indirectly, both in its discourse and conduct and thus maintains a socio-political environment in which it is impossible to be engaged in any discussion without some reference to the concept. However, despite its popularity and currency in debates, how *conservatism* is actually understood or defined by the political and social segments of the society that are considered or self-identified conservatives remains largely unknown. This study is an

attempt to fill that void. It reports the findings of the *quantitative* analysis of the data collected for a comprehensive project, which included interviews with 126 local leaders in 12 provinces and from 6 different rightwing political parties (Justice and Development Party, National Movement Party, Felicity Party, Democrat Party, Motherland Party and Great Union Party) conducted in 2009 and employed both quantitative and qualitative research methods to offer a profile of the rightwing and/or conservative politicians in Turkey. It examines rightwing politicians' perceptions and definitions of the concept of "conservatism" and the meanings they attribute to it. The narratives of the politicians interviewed, as a whole, show that they tend to perceive and define conservatism in a sociocultural framework more readily and expensively than the way they define it as a political disposition. Thus, the study provides empirical support to the claims that cultural conservatism is an old and fundamental aspect of the rightwing political tradition and thought. Conservatism perceived or defined as connected to sociocultural values, which is referred to as "ordinary conservatism" in this study, can be described as having two dimensions: (1) conservatism based on *religious, traditional and moral values*, and (2) conservatism expressed in *daily practices* or *habitus*. This sociocultural conservatism, defined largely in terms of religious, traditional and moral principles and norms may include certain abstract visions (about what ought to be). However, in addition to these abstractions, conservatism also involves a series of concrete and everyday practices, which may correspond to the abstract notions. Although it may be difficult to separate these two dimensions of sociocultural conservatism, it is important to note the distinction and acknowledge the tension between them. Only by being cognizant about the tension between these two perceptions of conservatism, can we avoid homogenizing and making overgeneralized assumptions about conservatism.

Keywords: Conservatism, right wing politics, right wing-conservatism, culturalism, politicians

Giriş

Bu çalışma Türkiye'de sağ ve/veya muhafazakâr siyasete mensup siyasetçilerin profilini ortaya koymayı amaçlayan geniş ölçekli, niceliksel ve niteliksel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı bir sosyal bilim projesinin^{1,2} *niteliksel* alan verilerine dayalı olarak üretilmiştir. Çalışmada sağ-muhafazakâr siyasete mensup siyasetçilerin muhafazakârlık kavramını nasıl tanımladıkları, bu kavramı/olguyu nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıkları ele alınacaktır. Alan çalışmasında, bu konuyu irdeleyebilmek için siyasetçilere muhafazakârlık denildiğinde bu kavramın neleri çağrıştırdığı ve onlar için ne anlama geldiğine dair sorular yöneltildi.

Özellikle AKP'nin 2002'de iktidara gelişinden günümüze kadar uzanan yaklaşık 12 yıllık süreç boyunca söz konusu olgu/kavram gerek akademik-siyasal gerekse de popüler alanda/yazında önemli bir gündem maddesi olageldi ve olmaya da devam edecek gibi görünmektedir. İktidarın hem siyasal söyleminde hem

de pratik-fili her uygulamasında muhafazakârlığın doğrudan veya dolaylı bir biçimde gündeme geldiği, tartışıldığı; bu yapılırken de bir biçimde kendisine atf yapılmaksızın konuşabilmenin güç olduğu bir sosyolojik-siyasal olgu ve kavramla yüz yüze olduğumuz söylenmelidir. Türkiye'nin siyasal yapı ve tarihselliği gözetildiğinde muhafazakârlık elbette AKP iktidarını önceleyen önemli bir olgudur fakat belirttiğimiz üzere AKP iktidarı ile birlikte kavram/olgu, anlaşılabilir nedenlerle yoğun bir biçimde tartışılmaya devam etmektedir. Söz konusu kavram/olgu gerek yanında gerekse de karşısında yer alan fail ve çevrelerce toplumsal, kültürel, siyasal ve ideolojik bir dizi tartışmanın nesnesi olmayı sürdürmektedir. Muhafazakârlığa yönelik bu yoğun ilgi ve tartışmaya karşın kavramın, bizatihi sahiplenildiği siyasal ve toplumsal kesimlerce nasıl tanımlandığı, algılandığı ve anlamlandırıldığı ise büyük ölçüde belirsizlikler³ taşımaktadır. Bu çalışmada sözünü ettiğimiz bu belirsizliği kısmen de olsa gidermeye yönelik bir girişim olarak, sağ-muhafazakâr siyaset geleneği içerisinde yer alan siyasetçilerin muhafazakârlığı algılayış biçimlerine odaklanılacaktır.

Türkiye'deki sağ-muhafazakâr siyaset geleneği, bünyesinde farklı politik parti, örgüt, kurum, ideoloji, söylem ve gelenekleri barındıran oldukça heterojen bir yapı arz etmektedir. Bu heterojen yapıyı parti ve kurum ölçeğinde temsil eden üç ana öbektan söz edilebilir. Sıralamaya herhangi bir değer atfetmeden söylersek, bunlardan ilkini, artık varlığı gittikçe müphemleşmiş olan *merkez-sağ* gelenek oluşturmaktadır. İkinci öbeği, İslami dini motifleri öne çıkaran ve dini ideolojiyi politik söyleminin merkezine yerleştiren *Milli Görüş* ve türevi partiler oluşturmaktadır. *Milliyetçilik* ideolojisini parti olarak temsil eden MHP ve BBP ise sağ gelenekteki üçüncü öbeği temsil etmektedir. Bu üç kurumsal öbeğin etrafında şekil ve mahiyet kazanan ve yine bu kurumsal yapılarla, her zaman özdeş olduğu söylenemese de, uyumlu olduğu söylenebilecek çeşitli kurum, düşünce akımı, aydın, dergi, cemaat vb. oluşumlar da söz konusudur. Bu haliyle Türk sağının oldukça heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Siyasal-kurumsal yapılanmalar etrafında tecessüm eden söz konusu heterojenliği görmek, Türk sağ-muhafazakârlığını anlayabilmek bakımından son derece önemli olmakla birlikte salt heterojenlik veya farklılıklarına odaklanmanın sağ-muhafazakâr siyaset geleneğini anlayabilmek bakımından yeterli olmayacağı söylenebilir. Nitekim söz konusu heterojen yapıya karşın sağ-muhafazakâr siyaseti bir dizi toplumsal, kültürel ve siyasi unsur etrafında homojen kılan özellikler de söz konusudur. Bu homojenliği mümkün kılan unsurlara bakıldığında hemen hepsinin, farklı vurgularla milliyetçilik ideolojisiyle eklenilebildiği, dini-muhafazakâr söylem ve duyarlılıklara açık, anti-komünist, kalkınmacı, resmi ideoloji karşısında muhalif ve müteredit ama onunla kökten bir karşıtlığa ve mücadeleye girmekte çekinceli, devlet ve otorite karşısında uyumlu, ağırlıklı

olarak modernleşmeci ve modernlik değerlerini içselleştirmiş bir yapı söz konusudur. Bu çalışmanın öncelikli amaçlarından birisi, söz konusu homojenliği gözeterek fakat buna mutluluk da atfetmeden, bu yapıyı (muhafazakârlığı algılayış tarzlarını merkeze alarak) sözü edilen geleneğe mensup siyasetçilerle yapılan mülakatlar üzerinden incelemektir.

Peki, bu homojenliği dikkate almak neden önem arz etmektedir? Bu durumun iki yönlü fakat birbirleriyle bağlı bir biçimde siyaseten ve sosyolojik bakımdan önem arz ettiği söylenebilir. Öncelikle, Türk siyasal yaşamında sağ-muhafazakâr siyaset bloğunun politik hegemonyasının niteliğini kavramak bakımından mevcut homojenliğin dikkate değer siyasal karşılıkları olduğu söylenebilir. Ve bu durum, Türk sağ-muhafazakârlığının bir unsuruna ağırlık vererek anlaşılabilir görünmektedir. Türk sağının salt bir bileşenine odaklanmış analiz ve değerlendirmelerin hem kuramsal hem de yöntembilimsel olarak zaman zaman iradeci (volantarist) okuma ve yorumlara yol açabileceğini de söylemek gerekiyor; toplumsal-siyasal değişim-dönüşüm süreçlerini salt İslamcılığı ve onun çeşitli görünümünü merkeze alarak aşırı vurgulamak gibi⁴. Örneğin, Milli Görüş geleneğinden AKP'ye uzanan bir hat boyunca, türlü versiyonlarıyla İslamcılığın, Türk sağ-muhafazakârlığının önemli bileşenlerinden biri olduğu kuşku götürmez bir gerçekliktir fakat bu durum bütün bir siyasal-toplumsal süreci salt İslamcılık veya onun versiyonlarına odaklanarak değerlendirmeyi ne ölçüde mümkün kılmaktadır? Bu noktada, Türk sağ-muhafazakârlığını, onun herhangi bir bileşenine ya da özgül bir yanına indirgemenin İslamcı, milliyetçi, liberal ve sair formlardan mürekkep niteliklerinin birbirleriyle eklemlenmeye açık formlarıyla bir arada değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır (Bora, 1999 ve Açikel, 1996). Bu önerme, bu yazıda “sağ-muhafazakârlık” kavram çiftinin bir arada kullanımının da, tek neden olmamakla birlikte, önemli bir gerekçesini oluşturmaktadır.

Sağ-muhafazakâr siyaset bir blok olarak tanımlanırsa, bu bloğun Türkiye'deki siyasi mücadeleler tarihinde muarızları karşısında, hatta zaman zaman başka sağ-muhafazakâr siyaset ve yapılara karşı oluşturabildikleri politik ittifakların (MC veya diğer koalisyon oluşumları gibi) görece olarak kolayca veya sorunsuzca tesis edilebilmiş oluşu dikkate alındığında, bu homojenliğin etkisini göz ardı etmek kolay değildir. Bu somut ittifakları salt koalisyon-cephe vb. siyasal oluşumlarla sınırlı bir biçimde değerlendirmek de eksik bir yaklaşım olacaktır. Söz konusu siyasal ittifak veya ortaklıkları mümkün kılan hem sosyolojik hem de zihinsel boyutu da hesaba katmak gerekmektedir. Yukarıda değinilen siyasal boyutu sosyolojik bakımdan önemli kılan koşulun ise bu noktada belirdiği söylenebilir. Sağ-muhafazakâr niteliklere sahip kitlelerin siyasal davranış veya tutumlarında somutlaşan ittifak ve ortaklıkları da gözetilen bir çerçevede

meseleyi ele almanın daha anlamlı sosyo-politik değerlendirmelere imkân sağlayabileceği söylenebilir.

Sağ-muhafazakâr niteliklere sahip toplumsal kesimlerin sosyolojisine dair son yıllarda hatırı sayılır ve önemli bir dizi sosyal bilimsel çalışma bu konuyu farklı boyutlarıyla ele almaktadırlar. Ancak makale çerçevesinde burada asıl olarak yoğunlaşılacak boyut, söz konusu sosyolojik dinamiğin ideolojik ve zihinsel tezahürlerini sağ-muhafazakâr siyaset geleneğine mensup siyasetçilerin söylemlerinin sınırları içerisinde saptayabilmek ve değerlendirmektir. Bu noktada ortaya çıkan en önemli toplumsal-kültürel ve ideolojik-politik unsurun ise, söz konusu siyaset geleneğini bir hat boyunca kat eden *muhafazakârlık* kavramı/olgusu olduğu söylenebilir. Bu nedenle muhafazakârlığın çeşitli görünümünü-niteliklerini (toplumsal-kültürel ve siyasal) belirleyebilmenin sağ siyaseti anlayabilmek için kritik bir önem arz ettiği düşünülmektedir.

Toplumsal ve Kültürel Bir Olgu Olarak Muhafazakârlık Algısı

Alan çalışmamızın kapsam ve sınırları içinde kalarak ifade etmek gerekirse, görüşülen siyasetçilerin muhafazakârlığa ilişkin algı ve tariflerine bakıldığında bunları *iki ana başlık* etrafında gruplandırmak mümkün görünüyor. Söz konusu algı ve tariflerden *ilkini a) toplumsal-kültürel değerlere bağlı olarak yapılan muhafazakârlık* tanımlamaları oluştururken, *diğeri*ni ise *b) siyasal ideoloji, ilke ve değerlere bağlı olarak yapılan tanımlamalar*⁵ takip etmektedir. Toplumsal-kültürel değerlere bağlı olarak yapılan algı ve tanımlamalar ise yine iki başlık altında toplanabilir: İlkinde, *din, gelenek ve ahlaki* değerlere göre tanımlanan bir muhafazakârlık söz konusuysen, ikincisinde ise gündelik yaşamdaki *pratikler* veya *habituslar* eksenlerinde tanımlanan bir muhafazakârlık söz konusudur. Bu tür muhafazakârlık yazıda “sıradan muhafazakârlık”⁶ olarak adlandırılıyor.

Siyasetçilerin anlatılarına toplu olarak bakıldığında, toplumsal-kültürel çerçevede tanımlanan muhafazakârlık algı ve tarifleri, siyasal eksenle ortaya konulan muhafazakârlık telakkilerine kıyasla, daha kapsayıcı ve ayrıntılı bir çerçevede ele alınmakta ve kavramın-olgunun içi daha kolay ve zengin bir içerikle doldurulabilmekte ve bu bağlamda, muhafazakârlık hakkında daha açık ve dolaysız bilgiler edinebilmek mümkün olabilmektedir. Bu yazının sınırları dışında kalan siyasal eksenli muhafazakârlık algıları için aynı tespiti yapabilmek ise daha zor görünmektedir. Bu noktada çalışmamızın bizce önemli bir tespitini baştan ifade etmek gerekirse, söz konusu eğilim sağ ve muhafazakâr siyasetin ve düşünce geleneğinin kadim denebilecek *kültürelci* eğilimleriyle (Taşkın, 2007; Çınar, 2006; Mollaer, 2008) anlamlı bir örtüşmeyi ampirik düzeyde teyit etmekte veya göstermektedir. Toplumsal-kültürel temelli muhafazakârlık algısında parti farkı gözetmeksizin neredeyse bütün siyasetçilerin, birbirlerine

yakın sayılabilecek görüş ve yaklaşımlara sahip oldukları görülmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında ise hem alan verileri bağlamında hem de siyasal ve sosyolojik bakımdan güçlü bir eğilim olarak ortaya çıkan bu kültürelcilik sosyolojik ve siyasal anlamı üzerinde de durulacak.

Olguların Sunumu

Muhafazakârlığı toplumsal ve kültürel değerler etrafında ve bunları da ağırlıklı olarak ahlak, gelenek ve dini değerler içinde ele alarak kavrayan ortaklaşa bir eğilimin varlığından söz edilmişti. Aşağıda, bu kavrayışı farklı partilere mensup siyasetçilerin anlatıları çerçevesinde örnekleyen muhafazakârlık tanımlama ve algılarına yer verilecek. Ancak ayrıntılı mülakat verilerine geçmeden önce muhafazakârlığın nasıl anlamlandırıldığını gösteren betimsel bir tabloyu okuyucuların dikkatine sunmakta fayda görüyoruz. Derli toplu bir bakış ve pratiklik sağlama düşüncesiyle, yapılan görüşmelerde toplumsal ve kültürel eksenli muhafazakârlığa ilişkin dile getirilen, ona atfedilen ad, sıfat, tamlama ve tanımlamalar bir liste olarak aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1. Toplumsal ve Kültürel Değerlere Bağlı Tanımlamalarda Muhafazakârlığa Atfedilen Ad, Sıfat, Tamlama ve Tanımlamalar

I.	II.
Dürüst	Aşırı olmayan
Samimi	Tedrici ilerlemeyi hedefleyen
Hoşgörülü	Geleneklerine bağlı
Başkalarıyla iyi geçinen	Devletine hürmetkâr
Gelişmeye açık	Dini değerlerine bağlı ve ona uygun bir hayat sürdüren
Adil	Milli ve manevi değerlerine bağlı
Sözü ve eylemi birbiriyle uyumlu	Halkın değerlerine bağlı ve onlara saygı gösteren
Haysiyetli	Tarihine, geçmişine bağlı
Tutucu olmayan	Tevekkül sahibi
İlkeli, eğilip bükülmeyen	Ailesine bağlı, aile değerlerini önemseyen
Yasalara saygılı	Yaşam kültürü veya biçimi
Uzlaşmacı	Örf, töre, adet ve ananelerine bağlı, bunları önemseyen, koruyan, saygılı olan

Merhametli
Sağduyulu
Yardıms sever
Namuslu
Güvenilir
Sevgi ve şefkat sahibi
Olgun
Zulme karşı duran
Topluma ve insanlara faydalı olan
Fakir, fukarayı koruyan
Toplumuna ve insanlarına hizmet eden
Güçsüzün hakkını koruyan
Kültürüne ve sanatına önem veren
Alçakgönüllü
Temiz
Öz benliğine sahip çıkan
Ülkenin-toplumun refah, huzur ve mutluluğunu savunan

Yukarıdaki tabloda muhafazakârlığa atfedilen ad, sıfat, tamlama ve tanımlamalara bakıldığında oldukça çeşitli ve zengin bir repertuarın varlığı dikkat çekiyor. Burada yer alan bütün öğeler araştırmamız kapsamındaki her bir partiye mensup siyasetçilerin anlatıları çerçevesinde derlediğimiz, fakat toplu olarak bakıldığında anlamlı bir ayrışma olduğu fark edilince iki öbeğe bölerek oluşturulan bir tabloyu göstermektedir. Tablonun, araştırmaya dâhil parti ve mensubu siyasetçilerinin ortaklaşan algılarını yansıtmaması bakımından önem taşıdığını düşünüyoruz. Tabloda beliren durumu partilere veya partililere göre değerlendirilmeden önce, tabloya ilişkin biçimsel bir değerlendirme yapmak gerekli görünüyor. İlk göze çarpan şey, tablonun I. sütununda yer alan unsurların her birinin tek başına muhafazakârlığa ne ölçüde atfedileceğine ilişkindir. Örneğin, siyaseten veya toplumsal-kültürel değerleri itibarıyla kendisini muhafazakâr olarak görmeyen hemen herkesin I. sütundaki değerleri/öğeleri savunabileceği veya onlara meşruiyet atfedebileceği söylenebilir. Dolayısıyla buradaki her bir öğenin muhafazakârlıkla özdeş tutularak tanımlanabilecek veya algılanabilecek şeyler olmadığı belirtilmelidir. Kaldı ki, tablonun II. sütununda yer alan kimi öğeler *bile* bu bağlamda tartışma götürür niteliktedirler. Biçimsel bir değerlendirme dahi muhafazakârlığın özsel bir kategori olarak değil

bağlamsal veya durumsal olduğunu göstermektedir. Bu tespit konuya yönelik ilgili kuramda muhafazakârlığın 'durumsal' (Onur-İnce, 2010) olduğu yönündeki değerlendirme ve yorumları doğrular niteliktedir. Nitekim bu tablonun betimsel bir analizi, sözü edilen öğelere yüklenen ideolojik-politik bağlamla ilişkilendirildiğinde ancak anlamlı değerlendirme ve sonuçlara ulaşmaya olanak sağlamaktadır. Bağlamından koparılmış bir anlayışla salt kavramlar üzerinden yapılacak muhafazakârlık tarifleri anlamsız bir çaba olacaktır. İrem'in haklı olarak belirttiği üzere:

kimi çalışmalar, muhafazakârlığı, basitçe din, gelenek, aileye önem vermesi, otoriteye saygı duyması gibi bazı çekirdek değerler çerçevesinde anlamaya çalışmaktadırlar. Ne var ki, bu çekirdek değerler başka ideolojiler ve cereyanlarca da paylaşılmaktadır. Dolayısıyla varsayılan bazı çekirdek değerleri birbirlerine benzeterek, belirli bir döneme/zümreye ait muhafazakârlık hakkında genel geçer genellemeler oluşturmak mümkün değildir (2004: 10).

Tabloya ilişkin belirtilmesi gerekli görülen bir diğer husus ise muhafazakârlığın bu denli çeşitlenmiş ve neredeyse hepsi olumlu değerlere gönderme yapan bir dizi unsura iliştilenmiş olmasıdır. Bu durum bir yandan muhafazakârlığı bir kavram-olgu olarak oldukça müphem kılarken, öte yandan onu siyasal ve kültürel bir olgu olarak tartışmasız kılan bir stratejiyi veya eğilimi de dışa vurur görünmektedir.

Tablo verilerini daha zengin bir içerikle yansıtan mülakat verilerine bakılacak olunursa, örneğin, AKP'li bir siyasetçi için muhafazakâr birisi "akşam evinden çıkarken nasıl 'şeref ve haysiyet' sahibiyse, evine geri döndüğünde de aynı değerleri üzerinde taşıyabilmektedir". Bu siyasetçiye göre "ülkenize *hizmet* edebiliyorsanız, insanlara *hizmet* edebiliyorsanız, kimsenin *malına, namusuna* yan gözle bakmıyorsanız, sizden daha iyi muhafazakâr olamaz zaten". Bir diğer AKP'li siyasetçiye göre: "muhafazakâr kişi, çevresine güven verendir, bu çok önemlidir. Oturuşuyla, konuşmasıyla, söz verişleriyle, yaptığı hizmetiyle, caddede yürüyüşüyle, bir müessesede çalışmasıyla, bir resmi dairede çalışmasıyla, her şeyiyle hakikaten güven veren kişidir muhafazakâr." Yine bu siyasetçiye göre: "manevi ve kültürel değerler ve bunları her ikisinin birleşiminden çıkan bir şablondur muhafazakârlık." "Şeref", "haysiyet", "namus sahibi olmak" ve "güvenilirlik" gibi öğeleri vurgulayan bu siyasetçiler için muhafazakârlık veya muhafazakâr olma hali ahlaki sayılabilecek bu öğelerle ilintili bir durum olarak algılanıyor.

MHP'li bir siyasetçi için de "doğru olmak, dürüst olmak, büyüğüne saygı, küçüğüne saygı, ilim yapmış insana, âlime saygı bunlar bizim karakterimiz"dir. Ona göre muhafazakârlık "bu değerlere sahip çıkmak"tır. "Kültür değerlerimizin

oluşmasındaki kaynak hem millet olarak kendi karakterimizden geliyor, hem inancımızdan geliyor". "Herkesle barışık, önce kendisiyle barışık, sonra komşusuyla ve çevresiyle yani bulunduğu vilayetle, bulunduğu ülkeyle, vataniyle, milletiyle barışık bir yapı ve kişilik" olarak tanımlanan muhafazakârlık bir diğer MHP'li siyasetçi tarafından "Anadolu insanı" nezdinde şöyle ifade ediliyor:

(...) Anadolu'daki muhafazakârlık *geleneklerine*⁷ bağlı, *geçmişle gelecek arasında köprü* oluşturabilen, kendisini muhafaza eden bir yapı diyebiliriz. Bunun içinde *inançları* da dâhil yani *toplumun değerleri* diye ifade ettiğimiz, *din* de buna dâhil tabii, bunları bünyesinde muhafaza eden, koruyan, *gelişmeden yana ama değişmeden yana olmayan bir yapı* diye özetleyebiliriz.

Muhafazakârlığın algılanışını gelenek, görenek, örf, adet, kültür ve yaşayış biçimi olarak kavrayan yaklaşımı MHP'li siyasetçiler nezdinde temsil eden anlatısında MHP'li bir diğer siyasetçi ise şunları dile getiriyor:

(...) Muhafazakârlık *geleneklere* bağlı olmak, *geçmişe* sahip çıkmaktır. Bu toplumun oluşumunda meydana gelmiş olan *gelenek* ve *göreneklerimiz* var. Bu *Türk töresi* dediğimiz şey; küçüğün büyüğe saygısı, küçüğün büyüğün yanında davranışı, kadının kocasının yanında davranışı, işte evladın babasının yanında davranışı gibi birtakım davranış kuralları var. İşçinin patronunun yanında davranışı, çırağın ustanın yanında davranışı gibi bir takım toplumun içinde kabul gören değerler var. Bunlar bizim gelenek, göreneklerimiz. Bayramda seyranda, acı ve mutlu günlerde yapmamız gerekenler, bir cenazeye olan saygı ve yapılması gereken, bir düğün-kına gecesinde yapılması gerekenler, gelin ve damada yapılması gerekenler bunların hepsi bu milletin bütünlüğü, gelenek görenek ve davranış tarzı. Bunlar bizim *manevi değerlerimizin* bir ayağını oluşturuyor. Diğer ayağı *din*. İslam dinine mensubuz tabii ki. Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle beraber bizim gelenek ve göreneğimize ait olmuş değerler. Tabii ki burada helal ve haram var. Bu helal ve haramların yorumlanmasında da, bizim az evvel bahsettiğim gelenek ve göreneğimizle doğrulmuş olanlar var. Onların da kendimize göre bir yorumu çıkmış, yorumlamışız. (...) Bunlara sahip çıkmak, bu geleneğe bağlı olmak, bu geleneği yaşatmaya gayret etmektir amaç. *Kültürel değerlerimiz* var tabii, bunlar bizim *tarih mirasımızla*, yani geçmişten gelen, biz Orta Asya'dan beri göçüp gelmiş burada bir kültürel değerlerimiz var, hem tarihi, hem sanatsal, hem edebi olarak kültürel değerlerimiz var. Yapılarımız var, mimari eserlerimiz var bunlara da sahip çıkmak tabii ki bizim boynumuzun borcu. Bunları koruyup da gelecek nesillere de aktarmak bizim boynumuzun borcu.

DP'li bir siyasetçi için ise "muhafazakârlık sizi siz yapan, sizinle bütünleşmiş değerler"dir. Bir başka DP'li siyasetçi için ise muhafazakâr denildiğinde, "Türk

toplumunun geleneksel yapısıyla, Türk insanının ağırlıklı olarak dinsel hayatının günümüz şartlarıyla birleştirilmiş bir çizgi” anlaşılıyor. DP’li bir diğer siyasetçiye göreyse muhafazakârlık bir “gelenek anlayışı”dır. Bu gelenek içerisinde “kendini bulma sanatı”dır. Ona göre muhafazakâr:

ahlaki yönde, değer yargıları yönünde, ayırım yapmadan, kendi benliğinde var olabilme, onu götürebilme, onun içerisinde olabilmek”tir (...) Muhafazakârlık insanın kendini, *ahlaki* değer yapısını, *manevi değer yargılarını* belirli bir seviyede, alçakgönüllülikle, tamamen şefkat ve sevgiyle kucaklayıp onların içerisinde kendini bulma sanatıdır.

BBP’li bir siyasetçi için ise muhafazakârlık, “tanımlanamaz ancak yaşanırsa anlaşılabilir bir şey”dir. Ona göre muhafazakârlar: “iyi insanlar, güzel insanlar, sağlıklı insanlar, hoşgörülü insanlar”dır. SP’li bir siyasetçinin anlattığında ise muhafazakârlık şöyle tarif ediliyor:

Bizim anladığımız anlamda muhafazakârlık, özellikle geçmişten gelen *töre* dediğimiz, *gelenek* dediğimiz, bizim toplumumuzdan süzülerek gelen birtakım kural ve kaideleri ve bunun içinde de en etkin olan İslam kurallarını anlıyoruz. İslam’ın bizlere öğrettiği veya öğretileri diyelim. Genellikle Türkiye’de bizim toplumun büyük bir kesimini doğrudan ilgilendiren, doğrudan irtibatlandıran elbette ki İslam geleneği, İslam’dan gelen, İslam geçmişinden gelen birtakım kurallar, kaideler. Tabii bunun içine karışmış birtakım gelenekselleşmiş, *töre* dediğimiz, *gelenek* dediğimiz şeyler de muhafazakârlığın çizgisini belirlemiştir. Bu söylediğimiz hususlar geleneksel, İslami birtakım giyim kuşam şartları ve dış görünüş olarak da tebarüz edebiliyor. Hatta belki insanların sakalları, bıyıkları, ne bileyim giydikleri şalvar da o yapıyı belirleyen unsurlar olabiliyor. Bunların hiçbirini diğerinden ayırt edemezsin. Bazen bir bölgede giyilen cepken bile bu noktada belirleyici oluyor. O cepkeni giyen insana da muhafazakâr deniyor, işte kot pantolon giyip, işte bıyığını biraz daha şey kesene de muhafazakâr deniyor. Ne bileyim yani çok modern bir kıyafet giyip de sakal bırakmış birine de muhafazakâr denilebiliyor. Yani hepsinde bunun birtakım izler var, işaretler var. Toplumumuzda genellikle *hem gelenek, hem de dinle ilgili kural ve kaidelerin tümünü benimseyen insanlara muhafazakâr diyoruz.*

Muhafazakârlığı ‘din’ ile ilgili bir durum, dini kuralları ve şartları yerine getirmekle özdeş gören MHP’li bir siyasetçi bu anlamda kendisinin de “muhafazakâr olarak sayılabileceği”ni söylüyor. İbadetlerini tam olarak yerine getiremediğini belirten bu siyasetçiye göre bazı geleneklerin, “*dini* bakımından da, örf adet bakımından da kalmasının ‘çok çok’ faydası vardır”. Kendi muhafazakârlık anlayışı: “Şu anki bazı grupların cahiliye döneminin ‘Arap zihniyetini’nin, Arapların örf ve âdetinin İslam adı altında getirilmesi asla değil”dir. Bu tarzın kendi muhafazakârlık

anlayışındaki din “ile bir alakası yok”tur. Ona göre din, “ahlak”tır ve onun da “sınırları” vardır. Siyasetçi böyle bir muhafazakârlığın kendisi için her yerde ve her zaman savunulabilecek bir anlayış olduğunu belirtiyor. AKP’li bir siyasetçi için: “Kendi geleneğinde, insan hakları, demokrasi, istişare, insanlarla iyi geçinme ve bir başkasının mutlulğundan mutlu olmak vardır ve bunun zemini de *dinde* tesis edilmiştir”. Bu siyasetçiye göre: “Bir insana yardım ederken ‘aklımıza hemen din gelmez’; deriz ki: ‘Başımın gözümün sadakası olsun’, mesela bu bence bir *gelenektir* ama dinimizle uyumlu bir gelenektir. Ben muhafazakârlıktan bunu anlıyorum.”

Muhafazakârlığın Din ve Dini Değerlere İndirgenmesine Yönelik İtiraz

Yukarıda yer alan anlatılardaki muhafazakârlık tanımlamalarında toplumsal, kültürel, ahlaki ve dini değerlerin ağırlık ve öneminin yeterince vurguladığı söylenebilir. Ancak toplumsal ve kültürel öğeler bir yana koyulduğunda, özellikle muhafazakârlığın sadece *dini değerler* ve dinin vazettiği yaşama biçimleri etrafında tanımlamasına, ona indirgenmesine veya din eksenli algılanışına yönelik güçlü itirazların olduğunu da belirtmek gerekiyor. Bu itirazlara bakıldığında muhafazakârlık, salt “dindarlık” olmadığı gibi “tutuculuk”, “gericilik”, “yobazlık”, “değişmeye karşıtlık” veya “ayak direme” olarak değerlendirilmemelidir. Bu tarz algılamalara yönelik itirazını dile getiren AKP’li bir siyasetçiye göre muhafazakârlık dinin “koyu taraftarı olmaksızın” bunu “kesinlikle kabul etmeyeceğini” söylüyor. Bu siyasetçiye göre: “Muhafazakârlık her ne olursa olsun ülkenin refahını, huzurunu ve mutluluğunu savunmaktır”. Muhafazakârlığı “her türlü gelişmeye açık” ama aynı zamanda “dini değerlere de önem veren” bir “düşünce ve ilke” olarak gören AKP’li bir başka siyasetçiye göre: “Muhafazakârlık çağa ayak uydurabilen, her türlü yeniliklere açık, ama dini değerlerine de saygılı insan demektir.” Yine AKP’li bir başka siyasetçiye göreyse, muhafazakârlığın “değişen ve gelişen dünyada, elektronik ve uzay çağında, yeni olanı yakalaması, çağa ayak uydurması” gerekiyor. Bu siyasetçiye göre “içinde bulunduğumuz çağa uymayan, bütün o eski gelenekleri bir kenara bırakıp, hatta aşırp çağın gerekleriyle bunu zenginleştirmek” gerekiyor. Bu siyasetçiye göre: “Bizim dinimiz buna engel değil hatta bu tür yeniliklere açık olmayı emrediyor”.

Muhafazakârlığın ‘kendi literatüründe’ *tutuculuk* olarak yeri olmadığını ve bunu kabul etmeyeceğini belirten MHP’li bir siyasetçi içinse muhafazakârlık: “Faydalı güzel geleneklerin devamı” anlamına gelmektedir ve kendisi de bu bakımdan ‘muhafazakâr’dır. Ona göre muhafazakârlık:

Tutuculuk anlamında, değişmez şekilde bir şeyleri devam ettirme anlamında alırsanız, o benim kafama yatmıyor. Muhafazakârlık nedir? Klasik anlamda taassup ve dinde bağımlılıktır. Bizim anladığımız muhafazakârlık ise *milli*,

manevi kültürel değerlerin tamamını içine alıyor. Bunun iyi yönlerini, doğru yönlerini alıyor. Bu olumlu yönleri, ileri yönleri anlıyoruz. Geriye gitmeye, gelişmeye, gelişmelere kapalı bir muhafazakârlığı kesinlikle kabul etmiyoruz. O bakımdan dindar olmak muhafazakâr olmakla eşdeğerde değil.

MHP’li bir diğer siyasetçiye göre muhafazakârlık “dincilik” değil, “dindarlık”tır. Yüzde 98’i “zaten dindar olan” Türk toplumunda, dindarlık “çeşitli alanlarda farklılıklar” gösterebilir. Çünkü “Türk-İslam Sentezi” denen şey de zaten budur. Ona göre: “Türk milletinin erdeminin karinesi, dini yaşamadaki farklılıklara gösterdiği hoşgördür” ve bu siyasetçiye göre muhafazakârlık “insanın içerisindeki Allah sevgisi”dir. *Muhafazakârlık* “ifadesini pek fazla kullanmadığını” ve “çıplak manada” kullanılmasından da hoşlanmadığını belirten MHP’li bir başka siyasetçiye göre muhafazakârlık: “Statükoyu icbar etmekte”dir. Statükocu olmadığını çünkü inancının öyle olmadığını söyleyen bu siyasetçiye göre onun inancı, “ilim Çin’de de olsa ara bul” diyor. Ona göre “Türk milleti ve ataları” cebirin, bugünkü tekniğin, fiziğin temelini ortaya koymuş, “dünyaya hediye etmiştir”:

İbn-i Sina’ya bakıyorum, bugünkü tıbbı temeller kurmuş, Farabi’ye bakıyorum felsefenin temelini kurmuş. Şimdi Farabi’nin torunu hiç muhafazakâr olur mu ilim meselesinde, mümkün müdür? Devamlı surette ileri gitmek mecburiyetindeyiz. Biz bu enerjimizi gerekli şekilde kullanamadığımız için bugünü yaşıyoruz. (...) Bilimde muhafazakârlık olmaz, ilmin vatanı yoktur. Ben nerede ilmi bulsam, onu vatanıma milletime getirmek mecburiyetindeyim. Çünkü öte dünyada bunu yapmazsam eğer, elimde imkânlar varsa bunu yapmazsam, öte dünya da Allah benden soracaktır bunun hesabını. *Biz aşırı olmamak kaydıyla, Türk milliyetçisi olarak aşırı olmamak kaydıyla her şeye varız.* İlmin haricinde çünkü ilimde sınır yoktur.

Muhafazakârlığı, sadece dine, dini değerlere indirgenebilir bir düşünce olarak değerlendirmeyen SP’li bir siyasetçiye göre “sosyolojik anlamda bakıldığında” muhafazakârlık daha ziyade “dini argümanları ön plana çıkaran bir görüş olarak” öne sürülüyor. “Sosyolojinin” bu tanımlamasından ayrıldığını ve öyle düşünmediğini belirten bu siyasetçiye göre bir insan, “hem solcu, hem muhafazakâr” olabilir ve bunun için “dine inanmak veya dindar olmak şart değil”dir. Toplumda yaygın bir kanaat olarak muhafazakârlığın “gericilik” anlamına geldiği yönündeki anlayışı “kesin bir biçimde” reddettiğini söyleyen SP’li bir başka siyasetçiye göre muhafazakârlık: “Kendi öz benliğimize sahip çıkmak” olarak ele alındığında “sosyal ve beşeri bir şey”dir. Ona göre muhafazakârlık “öz değerlerimizi muhafaza etmekten başka bir şey” olamaz. Din “öz değerlerimize rengini veren esas zemin”dir ve bu “öz değerler”, başta *gelenek* olmak üzere, “örfümüz, âdetlerimiz ve törelerimiz”dir.

Muhafazakârlığın dini kurallar veya onun yaşama şekli olmadığını belirten DP'li bir siyasetçiye göre bu "kavram" insanların "kendi aile yaşantıları içerisinde belli sınırlar çizmesi ve o sınırlar içerisinde hareket etmesi"dir. Fakat günümüzde muhafazakârlık denilince, "akla otomatikman dindarlık" geldiğini söyleyen siyasetçi, bu tanımlamaya "şiddetle karşı olduğunu" belirtiyor. Kendisini "Türkiye'de yaşayan, Türk olmaktan gurur duyan biri olarak" tarif ettikten sonra şunları dile getiriyor: "Ben milliyetçiyim, ben muhafazakârim, ben Atatürkçüyüm, ben liberalim. Ben aynı zamanda dindarım da. Şimdi bunları benden çıkardığınız zaman ben boşa düşerim." Parti olarak muhafazakârlıktan "inanç özgürlüğü"nü anladıklarını belirten DP'li bir başka siyasetçiye göre insanlar "inancını doyasıya yaşayabilmeli"dir. İnanç özgürlüğünü savunmanın "dincilik" ve "bu manada" muhafazakârlık olarak görülmesine karşı olduğunu belirten bu siyasetçi, başörtüsüne konulan yasağa karşı çıkmanın kimseyi "dinci veya gerici" yapmayacağını ama "birileri bunu savunmayı hala muhafazakârlık ve dincilik olarak görüyorsa da bundan imtina etmeyeceğini" söylüyor. Fakat sağduyusuna kulak verdiğinde ise kendisinin 'esas olarak' muhafazakârlığı "daha böyle toplumsal, kültürel değerlere bağlı, hani dine indirgenmemiş bir muhafazakârlık" olarak gördüğünü belirtiyor. Bir başka DP'li siyasetçiye göre:

Muhafazakârlık sadece dini değerlere indirgenmez, dindar bir insan illa muhafazakâr olmak zorunda değildir, adam sosyal demokrattır, ama milliyetçidir, bayrağını sever, vatanını sever, dürüsttür, ilkelidir. O da benim nazarımda muhafazakâr bir insandır. Yani öyle olmalıdır, şimdi ben kalkıp da benim partimin dışındaki dürüst olan insanlara "siz bu şekildedir" diye bir tanımlamada bulunamam. Olmaz yani, ona ben taraftar değilim.

BBP'li bir siyasetçiye göre kendi anladığı 'manada' muhafazakârlık insanların "geçmişlerine bağlı olması"dır. Ancak bu bağlılık "insanların hareketlerini, toplumların tekâmülünü engelleyici bir şey" anlamına da gelmemelidir; "insanlar ve toplumlar geçmişe bağlı kalıp da geleceğe de sırtlarını dönmemelidir"dirler. Ona göre "din adına körü körüne bir inat ve reddiyetçilik, körü körüne muhafazakârlık da" yanlıştır. Bu siyasetçiye göre insanlar tekniğe, bilime engel olmadan da muhafazakâr olabilirler:

Fikrimce mesela bir CHP'li, sosyal demokrat birisi de muhafazakâr olabilir. Demin arz ettiğim gibi her şeye körü körüne karşı gelmemek lazım, körü körüne kabullenmek de yanlış (...) Toplumların temelden gelen *gelenekleri* vardır. O gelenekler de düşüncelerinin oluşmasında etkilidir. Sadece dini değerlere, inançlara indirgenirse dar bir çerçevede kalırdı. O zaman da işte cepheleşmeyi doğurur. Samimi olmalı bir insan. Muhafazakârlığı da diğer şeyleri de siyasete alet etmeden temiz bir şekilde şey yapmak lazım.

Şimdiye değin anlatılarına yer verilen siyasetçilerin muhafazakârlığı ağırlıklı bir biçimde toplumsal ve kültürel temelli bir algı etrafında kavradıklarını söylemek mümkün görünüyor. Bu kavrayışın dayanağını oluşturan öğelere bakıldığında muhafazakârlık dini değerlere, örf ve adetlere, geleneklere bağlılık, ahlaki birtakım ilke, tutum ve davranışlara uygun yaşamak biçiminde tarif ediliyor. Burada sıralanan ilke ve değerlere bağlılık ve uyum ekseninde tanımlanan muhafazakârlık aynı zamanda değişime açıklık ve buna uyum sağlamanın gerekliliğini de kabul eden bir anlayışı ortaya koyuyor. Başka bir şekilde ifade edilecek olunursa muhafazakârlık ne salt dine ne de din dışı öğelere bağlı bir kavram veya olgudur; din (veya dinsel kültür) muhafazakâr olmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmekte fakat onu mümkün kılan tek veya merkezi bir unsur olarak da görülmemektedir. Dinin yanı sıra, gelenek, ahlak, töre, örf ve adetler, tarihi mirasa verilen önem, saygı-sevgi ve yerleşiklik kazanmış gündelik yaşam ritüellerine verilen önem gibi bir dizi unsur da muhafazakârlığın tanımlayıcı nitelikleri olarak öne çıkarılmakta ve sahiplenilmektedir. Bu bağlamda muhafazakârlığın “gericilik”, “yobazlık”, “değişime ayak direme” vs. biçiminde algılanışına yönelik belirgin itirazların dile getirildiği görülmektedir. Muhafazakârlığın, sayılan bu sıfat ve niteliklere indirgenmesi kabul edilmemekte, tam tersine, muhafazakârlık birtakım değerleri koruyarak, ilerlemeye, çağdaşlaşmaya, modernleşmeye açık bir tutum olarak tarif edilmektedir. Bu, hem muhafazakârlığın evrensel kodlarıyla hem de genel olarak Türk muhafazakârlığının kodlarıyla da uyumlu bir durumu yansıtmaktadır. Yine bu bağlamda, Türk sağ-muhafazakâr siyasetçilerinin parti farkı gözetmeksizin birbirlerinden ayırt edici kayda değer farklılıklarından söz etmek mümkün görünmemektedir.

Nitekim din, gelenek, ahlak, tarih ve tarihi sürekliliğe verilen önem gibi unsurlara olan bağlılığın ve muhafazakârlığın bu öğelere yaptığı ayırt edici vurgu, muhafazakârlık üzerine yapılan çalışmaların hemen hepsinde belirtilir. Kuramda muhafazakârlığa atfedilen bu özellik ve önem dikkate alındığında, Türkiye’de belirdiği ve algılandığı biçimiyle onun istisnai farklılıklarından söz etmek mümkün görünmüyor. Bottomore ve Nisbet (1990: 109), muhafazakârlıkta dinin ve kilisenin kurucu önemine değinirler. Din salt inanç değil ama aynı zamanda bir toplum ve cemaat biçimidir. Nisbet’e (2007: 131) göre Burke, Coleridge, Southey, Disraeli, Bonald, de Maistre ve Chateaubirand gibi muhafazakârlığın önde gelen düşünürleri için din: “Seçkin bir şekilde kamusal ve kurumsal, hem devlet hem de toplum için kıymetli bir direk idi.” Batı’daki görünümüyle muhafazakârlık için din, itikadî veya teolojik bir ilke olarak öne çıkarılan bir değerden ziyade toplumun ve devletin istikrarını sağlam kılan bir öğe olarak önemsenmektedir. Nitekim yine Nisbet’e (2007: 135) göre: “Muhafazakârların

çok geniş ölçüde dine desteği, insanların ana ortodoksiden ayrıldıklarında büyük ihtimalle bir takım dengesizlik ve denge kaybına maruz kalacakları şeklindeki yerleşik inanca yaslanmaktadır”. Dini yapılar istikrar ve denge adına bu nedenle korunmalı ve desteklenmelidir. Akkaş’ın (2004: 131-132) da vurguladığı üzere: “Böylece hiyerarşi, itaat ve otorite, toplumda meşruluk kazanabilir (...) otoritenin kabul edilmesi dini değerler sayesinde mümkün olmuştur. Doğal eşitsizlik ve hiyerarşinin kabul edilmesi için, Tanrıya dayanan yasanın, din ve gelenek gibi değerlerle beslenmesi gerekir.”

Muhafazakârlığın tanımlayıcı vasıflarından birisi de *geleneğe* yaptığı vurgudur. Anlatılarda da sıklıkla vurgulanan bu husus gözetildiğinde, Türk muhafazakârlarını veya muhafazakârlığını bu bakımdan da istisnai kılan bir durumun olmadığı görülmektedir. Önde gelen muhafazakâr düşünürlerden Scruton’a göre *gelenek*, adetlerin, alışkanlıkların ve davranışların kuşaktan kuşağa iletilmesini sağlar. Ona göre gelenekler üretilmez ancak tarihsel mirastan çıkarılır. Tarih ve toplum devam ettiği sürece canlı kalır. Birey kendisini aşkın bir tarihle ilişkilendirdiğinde, geleneğin gücü devreye girmektedir (Scruton, 1991: 40-43). Bu noktada, muhafazakâr düşüncede *geleneğin* önemi konusunda bir ayrıma vurgu yapmakta yarar var. Örneğin, Beneton (1991: 114) muhafazakârların gelenekçi olduklarını fakat her “gelenekçi”nin muhafazakâr olmadığını belirtir. Mannheim da muhafazakârlığın ve gelenekçiliğin birbirinden farklı olduğunun altını çizmektedir. Ona göre az ya da çok evrensel bir özelliği olan bir muhafazakârlık ile tarihsel ve sosyal şartlardan türemiş bir başka muhafazakârlık daha vardır. Mannheim bunlardan ilkinin “doğal muhafazakârlık” olarak, ikincisini ise “modern muhafazakârlık” olarak tanımlamaktadır. Mannheim’a göre “doğal muhafazakârlığın”, “gelenekçilik” olarak tanımlanması daha uygundur ve gelenekçilik durağan bir hayata tutunma eğilimidir. Bu eğilim her yerde vardır ve evrenseldir. Bu içgüdüsel gelenekçilik önceden tasarlanmış değişime karşı tepkilidir (1966: 94-95). Bu hali ile gelenekçilik psikolojik bir yaklaşımken, muhafazakârlık kendine özgü niteliği olan bilinçli bir düşüncedir (1966: 99). Mannheim’ın yaptığı bu ayrım dikkate alınır, en azından siyasetçilerinin söylemleri referans alındığında, Türk muhafazakârlığını kaba bir “gelenekçilik” ve onun ima ettiği “durağan bir hayata tutunma” eğilimi içinde değerlendirmek mümkün görünmemektedir⁸. Örneğin, Türk muhafazakârlığının teknik modernleşmeye açıklığı ve onun bu yönünü yüceltme eğilimi⁹ göz önünde bulundurulursa bu durum daha anlaşılır olmaktadır.

Din ve geleneğin, modernlik değerleriyle kurduğu veya kuramadığı etkileşim, çeşitli görünüşleriyle (toplumsal, kültürel veya ideolojik) muhafazakâr tutumu da billurlaştırın bir unsurdur. Muhafazakârlık üzerine türetilen literatürün mottosu sayılabilecek genel bir tespit takip edilerek söylenirse, muhafazakârlığı mümkün

kılan şey tam da Aydınlanma düşüncesi ve ondan mülhem modernliktir (Burke, 1955; Scruton, 1980; Kirk, 1978, Quinton, 1993; Özipek, 2004). Siyasetçilerin muhafazakârlık üzerine olan değerlendirmelerinde, kavramı/olguyu tümüyle dine veya geleneğe indirgemekten kaçınarak onu aynı zamanda açık veya dolayimli olarak modernlikle de uyumlu bir olgu olarak tanımlamaya çalıştıkları söylenebilir. Bu bakımdan da, Türk muhafazakârlığının muhafazakârlığın evrensel niteliklerinden ayrık bir yönünün bulunmadığı söylenebilir. Fakat ilgi çekici olan, Türk muhafazakârlığı hakkında üretilen literatürün de (İrem, 1997; Bora, 1999; Çiğdem, 2001) mutabık olduğu bu tespitten ziyade tartışmanın siyasetçilerin algı ve söyleminde diriliğini ve güncelliğini sürdürüyor olmasıdır. Söz konusu tartışmanın, 19. yy'den bu yana devam eden kadim din-ilerleme, ilerililik-tutuculuk eksenli veya bunları sentezlemeye yönelik bir eğilime hatta bir gerilime işaret ettiği söylenebilir.

Gerek çalışmanın ampirik içeriğinin gerekse de yukarıdaki kuramsal gözlemlerin, din ve gelenek ile modernlik arasındaki ilişki veya etkileşim bağlamında kadim tartışmanın halen sürdüğünü göstermektedir. Öte yandan aynı tartışmanın, siyasal ve toplumsal ayrışma ve farklılıkların da belirteci olmaya devam ettiği söylenebilir. Siyasal ve toplumsal farklılıkların kültürel dolayimlarla sürdürülüyor oluşunun ise hem Türk sağ-muhafazakarlığının hem de Türk modernleşmesinin kimi niteliklerini anlamak bakımından önem taşıdığı söylenebilir.

'Sıradan Muhafazakârlık' veya Siyasetçilerin Halkın 'Sıradan Muhafazakârlık'ına Bakışı

Toplumsal ve kültürel temelli muhafazakârlık, ağırlıklı olarak din, gelenek, ahlaki ilke ve normlara uygun içeriklerle tanımlanırken, onun bu yanı sıra görece olarak *soyut birtakım tasavvurları* yansıttığı söylenebilir. Oysa muhafazakârlığın bu kısmi ve soyut tasavvurların ötesinde gündelik yaşamda bir dizi somut, pratik karşılıklar bulunduğu yanları da söz konusudur. Yukarıda da belirtildiği üzere bu muhafazakârlık biçimi bu çalışmada, "sıradan muhafazakârlık" olarak adlandırılıyor. Toplumsal ve kültürel değerlere bağlı muhafazakârlık(lar)dan kategorik olarak ayrı tutulması zor olsa da, onun bir bileşeni olan bu muhafazakârlığın, soyut muhafazakârlık tasavvurlarından kısmen ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Ve bu "iki muhafazakârlık" arasında, yani *tasavvur edilen (soyut) muhafazakârlık* ile *somut-pratik muhafazakârlık* arasında, zaman zaman belirebilen gerilimlerin varlığından söz edilmelidir. 'Sıradan' muhafazakârlığın tanımlanışı ve algılanışı ile ilgili belirtilmesi gereken önemli bir husus ise bunun ağırlıklı olarak doğrudan siyasetçilerin kendi muhafazakârlık telakkilerini yansıtmaktan çok onların gündelik hayatta gördükleri ve tanımladıkları bir tür muhafazakârlığı anlatıyor oluşudur. Başka bir biçimde ifade edilecek olunursa, bu anlamıyla "sıradan muhafazakârlık" siyasetçilerin gündelik-toplumsal pratikleri üzerinden halkın

pratik muhafazakârlık(lar)ına atfettikleri veya bu atıflar üzerinden inşa ettikleri bir anlatı olarak da tanımlanabilir.

Aşağıda yer alan mülakatlar, çalışmada “sıradan muhafazakârlık” olarak tanımladığımız örüntüler üzerine siyasetçilerin anlatılarını içermektedir. Burada vurgulanması gereken önemli bir husus sıradan muhafazakârlığı tasvir eden bu anlatıların muhafazakâr kimlikli siyasetçiler tarafından, temsilcisi oldukları kesimlere yönelik dışarıklı (extrinsic) bir bakış veya algıyı içeriyor oluşlarıdır. Bu durumu ilgi çekici kılan durum ise siyasetçilerin temsilcisi oldukları muhafazakâr kesime yönelik bakış ve algılarına hâkim olan *mesafedir*. İncelikli sayılabilecek bir farklılıktan söz ettiğimiz farkında olarak söylemek gerekirse, muhafazakâr siyasetçilerin muhafazakâr kitleye yönelik tasvirleri ile siyasetçilerin muhafazakârlık algıları arasında mevcut bulunan bir mesafe ve farklılık söz konusudur. Bu durumun ikili bir anlam taşıdığı söylenebilir: Öncelikle, söz konusu mesafenin siyasetçilerin tasvir ettiği kitleye yönelik ‘dışarıdan’ kurduğu dil ve algıdır; bunun ise bir tür oryantalist tutumu yansıttığı kanaatindeyiz. Söz konusu dil ve algı muhafazakârların “ne” düşündükleri veya “nasıl” tutum aldıkları üzerine bir takım tasvir ve anlatılarla sınırlı kalmayıp, muhafazakârların aslında “nasıl ve ne yönde” düşünceleri veya tutum takınmaları gerektiğini de vazedilmektedir. Bununla bağlantılı bir biçimde, anlatılarda tasvir edilen kesimin kanaatleri üzerine siyasetçilerin kendilerine vehmettikleri bir otorite konumu veya örtük-dolayımli bir ‘hakiki’ temsil iddiasından söz edilebilir. Siyasetçiler ile muhafazakâr kesimler arasında var olduğu görülen mesafe, ürettiği oryantalizm, otorite ve temsil iddiasının dışında, ayrıntılarına başka bir çalışmada (Suveren, 2013b) değinilen, özellikle sağ-muhafazakâr siyasetin sola dair sıklıkla dile getirdiği “halka yabancılaşmış olma”, “halktan kopukluk” ve “seçkincilik” eleştirilerini düşünmek bakımından da anlamlı ve ilgi çekicidir.

Bu değerlendirmelerimizi teyit ettiğini düşündüğümüz mülakat verilerine dönecek olursak, örneğin, gündelik yaşamda muhafazakârlığın bir tezahürü olarak “dindar görünme”nin önemli bir “etmen” olduğunu vurgulayan AKP’li bir siyasetçiye göre “dindar olmak” ile “dindar görünmek” arasında “ciddi bir fark var”dır. Bu ikisi arasındaki ‘farkı’ daha çok siyasetçilerin istismar ettiğini belirten bu siyasetçi, bu tür “adamlar”ın, “halkı kafalamak” için günlük namazları insanların göreceği biçimde kılmalarını, cenaze törenlerinde “hemen” en ön safa yerleşmelerini veya düğün merasimlerinde yapılacak bir konuşmayı “dini motiflerle süslemeleri”ni muhafazakârlığın istismar edilmesinin “tipik örnekleri” olarak sıralıyor. Bu siyasetçi, bunları yaparak insanlara daha yakın olduğu “imajı” verilmeye çalışıldığını, “kendi kültürel kodları”nda yaşayan insanları bu türden siyasetçilerin “gayet güzel kullandığını” ifade ediyor. “Fukara muhafazakâr milletimiz”in de bunda “vebali olduğunu” söyleyen bu siyasetçiye

göre bu durumun meydana gelişinde “kendisinin” de, “herkesin” de “suçu ve mesuliyeti” var. Yerel bir belediyenin başkanı olan bu siyasetçi, “konumu gereği” kendisinin de “ister istemez” bu duruma karşı koyamadığını belirtiyor ve sözlerini şöyle sürdürüyor: “ (...) Yani sünnet cemiyetine [tören] gitmeye başladığınızda normal şartlarda bütün yaz tatilini cemiyetlerde geçirmeniz gerekiyor. Bundan keyif alacak bir insan tanımıyorum. Hiç kimse bundan keyif alamaz ama yapıyoruz işte.” Aynı siyasetçiye göre:

(...) Halkta bir muhafazakârlık var. O kendince belli değerleri kutsal hale getirmiş veya kutsallaştırmış. Onları muhafaza ettiği zaman ailesini, çevresini, çocuklarını, servetini, bir şeylerini muhafaza ettiğini düşünüyor ve ona sarılıyor. Onu da yıkarsan, dünyası yıkılıyor. Yani tutunacak hiçbir şeyi kalmıyor. Bu insanın muhafazakârlığının bir karşılığı var, yani konumunu muhafaza etmeye çalışmak gibi. Aslında muhafazakârlık, *fakirlerin*, *garibanların* dünyasında belki bir anlam kazanabilir ama siyasetlerin ve üst gelir gruplarının bunu kötü amaçlı kullandığını düşünüyorum ben (...) Bu insanın temel derdi nafakasını nasıl doğrultacağıdır; ekmeğini nasıl bulacağıdır. Anlatabiliyor muyum? Siyaset onun için çok sonra düşünmesi gereken bir şeydir. Ama bu insan, nasıl söyleyeyim, sorunuzu yanlış anlamadıysam, tabii ki siyasete ilgi duyar ama önceliği bu değildir yani. Fakat genellikle sağ veya muhafazakâr partilere oy verirler.

Sıradan muhafazakârlığın ve muhafazakâr bir bireyin portresini resmetmesi bakımından bu anlatının dikkat çekici olmasının ötesinde ‘realist’ tespitler içerdiği bile söylenebilir. Hayata tutunmak için “kutsallaştırdığı değerler”den başka “sarılacağı” şeyleri olmayanların “dünyalarının yıkılacağı” bir tutamak olarak muhafazakârlık sunuluyor önümüze. Bu muhafazakârlığın *fakirlerin* ve *garibanların* dünyasında “belki” bir anlamı var. Sıradan muhafazakârın sınıfsal kökenine yaptığı gönderme bir tarafa söz konusu muhafazakârlara siyaseten seslenerek onları seferber edebilen (siyasetçilerin) profilini göstermesi bakımından da bu anlatının ilgi çekici olduğu söylenebilir.

Türkiye’deki sağ seçmenin ancak yüzde beşinin “katı anlamda muhafazakâr” olduğunu düşünen MHP’li bir siyasetçiye göre geriye kalan “büyük muhafazakâr çoğunluk” örneğin, “salon düğünü yapar; kadın erkek iç içe oyun oynar, halay çeker. Kızlar o gün ‘en dekolte’ kıyafetlerini giyerler”. Bunun muhafazakârlıkla bağdaşıp bağdaşmadığından “emin olmadığını” belirten siyasetçi, bu ve benzeri toplumsal etkinlikleri göz önüne getirdiğinde, “hem Ülkücü Hareketin hem de Türkiye’deki ‘sağ siyasetler’in muhafazakârlığında *çok deruni* bir boyut olduğu düşüncesinde olmadığını” söylüyor. Bu siyasetçinin söyleminde ilgi çekici iki nokta var: Öncelikle, “sağ seçmen” olarak tanımlanan kitlenin içinde “katı anlamda muhafazakâr” bir kesimi ayrı tutuyor fakat “katı anlamda

muhafazakâr"ların kimler olduğu, anlatısının sınırları içinde tanımlanmıyor. Bu siyasetçinin söyleminde dikkat çeken bir başka boyut ise gündelik pratikleri içinde beliren ortalama 'sağ seçmen' muhafazakârlığı ile tasavvur edilen (ideal) muhafazakârlık arasındaki uyumsuzluğa yaptığı vurgudur. Siyasetçinin, "deruni boyut"tan yoksun olduğunu düşündüğü bir muhafazakârlıktan söz etmesinin "sıradan muhafazakârlığa" yönelik bir memnuniyetsizliğin ifadesi olduğu söylenebilir. Nitekim bu siyasetçiye göre: Kendisini "sağda ve muhafazakâr" olarak gören birisinin "ameliyle fikirleri arasında asgari bir mütekalibiyet" olmalıdır; özellikle "ülkücülerin bu konuda daha da hassas olması gerektiğini" belirtiyor. Fakat bu siyasetçiye göre "hayatın gerçekleri ile ideal arasındaki farkı da görmek" gerekmekte. Muhafazakârlığı konumlandırırken mütereddit bir zihinsel tutuma sahip olduğu söylenebilecek bu siyasetçi, sözü din ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye getiriyor. Bu siyasetçiye göre "dinimizin sunduğu derinlik ve sembolizma" ile "milliyetçiliği kıyaslamak 'hatalı' olacaktır"; din ile milliyetçiliğin " 'varlık sebebi' de 'manası' da tamamen ayrı şeyler"dir. Siyasetçi, partisi MHP'nin din ve muhafazakârlık konularının siyasete tahvili veya kullanımı konusunda AKP ölçüsünde başarılı olamadığını "teslim ediyor" olması da dikkat çekici görünüyor. Özellikle Türk milliyetçiliğinin din ile ilişkisi gözetildiğinde, siyasetçinin 'teslim etmek' durumunda kaldığı halin, gerek toplumsal gerekse de siyasal tezahürleri düşünüldüğünde, bu anlatının önemli bir tartışmaya da işaret ettiği söylenmelidir. Ancak bu siyasetçinin aşağıda devam eden anlatısı hem biraz önce değinilen tartışma hem de 'sıradan muhafazakarlık'a ilişkin önemli değiniler içermesi bakımından üzerinde durulmayı hak ediyor. Bu siyasetçiye göre MHP'nin siyaseten AKP'nin gerisinde kalmasının sebeplerinden birisi dine ve dini söyleme yeterince yer vermemesidir:

(...) Zaten bizim Adalet ve Kalkınma Partisi'nin çok altında oy almamızın önemli bir gerekçesi olarak, bizim İslami motiflere ya da muhafazakâr milli motiflere son 15 yılda çok fazla yer vermemize bağlıyorum. Yani rasyonel bir siyaset davranışı olarak düşünürsek, Türk milliyetçilerini temsil eden Milliyetçi Hareket Partisi'nin *daha fazla oy alması için* mutlaka ve mutlaka İslami motiflere göre konuşması lazım. Söylemimizde bunun olması lazım. Buna 'dini kullanmak' diyor genel başkan. Ama ben bunu kullanmak gerektiği düşüncesindeyim. (...) On sene önce çok *muhafazakârdım*. Eşimin kapalı olması benim için çok önemliydi, çocuklarımla Kuran-ı Kerim öğrenmesi benim için çok önemliydi. Ama bugün bunlar benim için çok önemli değil. Yani, ister istemez toplum mu değişti ben mi değiştim bilmiyorum. Ama ülkücülerin önemli bir kısmının eşleri açıktır. Muhafazakârlığın bizim söylemimizde ve hayat tarzımızda çok belirleyici olduğu düşüncesinde değilim. Ama bizde de bir aşırı muhafazakârlar, bir orta muhafazakârlar, bir de muhafazakâr olmayanlar vardır. Yani her sağ ideolojide olduğu gibi bizde de böyle bir ayırım vardır (...) Ama mesela Türk milletinin de çok muhafazakâr

olduğunu zannetmiyorum. Türk milleti asla çok böyle dinle iç içe bir millet de olmamış zaten. Yani benim hani, tabii siz sosyologsunuz, bu konuda haddimi aşmak istemiyorum ama ben Yörükleri araştırdım, Mersin bölgesindeki insanlar, yani Tahtacılar. Onların hayatında din var. Din önemli bir hareket ve referans noktası. Ama bu asla böyle Batı Hıristiyanlığı'ndaki gibi katı bir norm koyuculuğu gibi değil. Bakın biz Müslümanız ama çok dindar bir millet değilizdir. Mesela dini çok konuşuruz, ederiz ama mesai saatleri içerisinde namaz kılmayız yani. Bunu önemsemezdik yani önceden. Bunlar biraz bize uçar değer olarak geldi, nasıl geldi? Bu ortodoks İslam anlayışının buraya empoze edildiğini düşünüyorum. Bunlar bize ithal değerler bakın. Bunlar Türk milletinin o geleneksel İslam anlayışına ilişkin bir yabancılaşma olduğunun göstergesi. Ben böyle düşünüyorum açıkçası. Ve o yüzden Türk toplumunu çok muhafazakâr bir toplum olarak görmüyorum. Bu ithal değerlerin etkisiyle insanlar şimdi biraz farklı düşüncelerin içerisinde girtiler.

MHP'li bu siyasetçinin Türk toplumunun dindarlığa yüklediği anlamı neredeyse onaylayan AKP'li bir siyasetçinin aşağıdaki anlatsı ise aralarındaki koşutluğu göstermesiyle anılmaya değer görünüyor. Muhafazakârlık ile İslami bir rejimi ifade eden “şeriat” ve onun savunusu olan “şeriatçılığ”, toplumun ‘bazı kesimlerinin’ bir tuttuğunu ancak bunun gerçeği yansıtmaması bir kenara “anlamsız ve boş bir yaklaşım olduğunu” ifade eden AKP'li bu siyasetçiye göre:

(...) bu ülkeye şeriatı hiç kimse getirmez, getiremez. Getiremez, niye? Halk da istemez. Çünkü bu halk demokrasiye o kadar alışmış ki, demokrasinin sunduğu nimetler ya da her neyse, o şeylere o kadar alışmış ki, hiç kimse gidip de şeriatın emirlerinin altına girmek istemez. Ben mesleğim itibariyle bunu görüyorum (...) Mesela, dedim ya, Kayseri'nin dini de farklıdır diye. Adam çok zengindir, çok hayır hasenat sahibidir, bir düğün yapar, oğlunu, kızını evlendirir, bakarsınız ki, *kafalar çekilir*, gelin, damat dans yaparlar. Eğer hoca olarak siz karşı çıkarsanız, hocaya ‘sen de fazla gidiyorsun hoca’ der, işini bitirirler. Bu Kayseri’de sürekli yapılan bir şeydir. Çok az kitle, yüzde beşlik bir kitle yaşayışıyla, düşüncesiyle şeriate uyar.

Muhafazakârlığa “toplumsal ve kültürel olarak baktığında” biri örf, adet ve geleneğin muhafazası anlamında daha çok ‘milliyetçiliğin’; “din endeksli” bakıldığında daha “İslamcı” bir yapı ve kesimin öne çıktığını gördüğünü belirten SP'li bir siyasetçiye göre bu ikisinin hem bir arada hem de ayrı ayrı “mütalaa edilebileceği” yanları var. Bu siyasetçiye göre, birlikte mütalaa edildiğinde hem milliyetçi hem de İslami eğilimleri öne çıkaran kesimler arasında önemli “dönüşüm”ler yaşanıyor:

(...) Yani geçmişte İslami alanda değerlendirdiğimizde, çarşaf giyen tarikatlar çarşaftan vazgeçtiler, mantoya döndüler; mantodan vazgeçenler de cekete

döndü. Şimdi iş türbana geldi; birkaç sene sonra türban da ortadan kalkacak belki. Bir dönüşüm, değişim var. Ha, hangisi doğrudur dersiniz belki dönüşmek doğrudur, yani artık o siyah çarşafın olması gerekmiyor. Öbür türlü milliyetçilik anlamında, örf, âdetin, geleneğin korunması anlamında baktığımızda, burada yükselen bir değer var. Bu da ülkemizde ayrılıkçı hareketler başladığı anda milliyetçi hareket de aynı anda yükseliyor. O zaman bir takım değerler ortaya çıkıyor. Yani bu zaman zaman hiç ilgisi olmamasına rağmen futbol maçlarında ortaya çıkıyor. Bakıyorsunuz, Galatasaray bir Avrupa takımını yendiğinde, sokaklara çıkıp, *bir elinde bira şişesi, ağzında tekbir getiren insanlar var*. Anlamak mümkün değil. Ne o elindeki biranın, ne ağzındaki tekbirin bir karşılığı var; birbirine uymuyor ama işte bu toplumsal bir şey midir bilmiyorum.

Muhafazakârlığın hem milliyetçi hem de dinsel öğelerle eklemlenmesini göstermesi bir yana muhafazakâr kesimdeki ‘değişim ve dönüşüm’ gündelik hayat içindeki salınımlı yanlarını ortaya koyması bakımından bu anlatıların anlamlı olduğu söylenebilir. Muhafazakârlığı milliyetçilikten ziyade “geleneğin bir tecessümü” olarak yorumlayan AKP’li bir başka siyasetçiye göreyse muhafazakârlık, giyim kuşamdan folklorla, bayramlardan, törenlere ve sembollere uzanan bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu siyasetçiye göre muhafazakârlık sadece dini sembollere ve değerlere bağlılıktan ziyade “yüzyıllardır bu topraklarda olduğunun farkında olup, Alpaslan’dan günümüze kadarki tüm değerleri içine alan, belki de daha öncesi toplumlara da özümseyen değerler bütünü olarak” görülmelidir. Bu siyasetçi sözlerinin daha iyi anlaşılması için yaşadığı şehir Kayseri özelinde değerlendirmeler yapmak istediğini belirterek, sıradan muhafazakârlık olarak tanımladığımız göstergelere ilişkin oldukça çarpıcı gözlemlerini aktarıyor. Ona göre Kayseri’deki insanların “ilk bakışta” fikirlerini anlayabilmek güçtür; “ortalama bir Kayserili vatandaş” ile sohbet ettiğinizde onun giyimine, kuşamına, oturuşuna, kalkışına bakarak bir ‘kanaat ortaya koymanız’ zordur. Bu bakımdan Kayseri’deki yapı “çok enteresan”dır; “milliyetçi-muhafazakârdır fakat ekonomik olarak getiri sağlayan şeyleri de dikkate alır, yani *cebi önemli*”dir. Bu siyasetçiye göre “ortalama bir muhafazakâr Kayserili” şöyle düşünür: “Evet, ‘ben bu davayı yapıyorum, ben bu değerleri savunuyorum, ben buna inanıyorum’ der ama ‘bana katkısı ne diye de muhasebesini’ yapar. Bu noktada, yine Kayseri’ye dair MHP’li bir siyasetçinin değerlendirmesine yer vermek gerekiyor. Bu siyasetçiye göre: “Kayseri sanıldığı gibi *bağnaz* bir şehir değil”; marjinal gruplar elbette [şehirlerinde] vardır fakat bu her yerde olan bir şeydir. Bu siyasetçiye göre Kayseri “tutucu olmayan, bağnaz olmayan, ama İslami inançlarına bağlı bir Müslüman’ın yapması gereken, yaşaması gereken dini inançlarını yaşayan bir yapıya” sahiptir. Kayseri ölçeğinde benzer gözlemlere sahip AKP’li bir siyasetçi ise şunları dile getiriyor:

(...) Kayseri’de muhafazakâr diye nitelendirilen, bu kıvamda bir kişinin portresini çizmeye çalışalım isterseniz. Çocuğunun eğitimi her şeyden önemlidir. Daha önceden bir algı vardı Kayseri’de, ‘ticaret yapamayanı okuturlar’ gibi. Şimdi gençler, Kayseri’de imkânı olanlar, Avrupa’da, Amerika’da okutuyor çocuklarını, Amerika’da ev tutuyorlar. Bunu yapan kişiler de tarif ettiğimiz kişiler, yani direkt muhafazakâr dediğimiz kişiler. Çünkü burada bile şey var, yani o kişilerin ticari hayatları, başka hayatları var, onları da koruması lazım, o ivmeyi yakalaması lazım. ‘Sadece siyasetle olmaz’ diye düşünüyorlar. O ivmeyi korumak için her türlü yeniliğe ayak uyduruyorlar. Bunlardır artık *modern muhafazakârlar* ama çok azlar; şimdi bunlar yüzde 10, yüzde 15 civarındadır genel kitlenin içinde. Mesela, parti içerisinde de aynı şekilde söyleyebilirim, yani çok modern bir şekilde, kokteyllere katılanlar var. Herkes çok kibar bir şekilde, çok modern bir şekilde, ‘merhabalar’, ‘iyi akşamlar’ diye konuşuyorlar. Ama ‘selamünaleyküm’ diyenler de var; abartı kısmı, dini çok kullanan, dini kullandığı için saygı gören kısım çok yüksek değil Kayseri’de.

Burada amaç elbette Kayseri’ye dair bir analiz yapmak değil ancak muhafazakâr özellikleriyle mücehhez bu şehre dair dile getirilenlerin Türkiye’nin büyüklü küçüklü pek çok şehri ve özellikle taşrası^{10,11} için geçerlilik arz edebileceği de söylenmelidir. Aşağıdaki anlatılar sıradan muhafazakârları ve muhafazakârlığı resmetmesi bakımından dikkat çekici anlatılardır. İlk anlatı SP’li bir siyasetçiye ait:

(...) Muhafazakârlar bir defa devleti, otoriteyi şöyle görüyor, devlet var olsun ve Müslümanlığı, dini hassasiyetleri, dini hayatımızı düzenlesin, tanzim etsin. Biz de rahat rahat işte ibadetlerimizi yapalım. Hem ibadetlerimizi yapalım, hem de bu noktada bir masraf yapmayalım. Yani, devlete vergi verelim, devlet bizim dini ihtiyaçlarımız için gerekli olan imamlarımızı tutsun, camilerimizi yapsın. İşte efendim, dikkat edin şikâyetleri muhafazakârların, en önemli şikâyetleri şudur, bunu müftülerin vaazlarında, vaizlerin vaazlarında da görürüz; “ey cemaat, işte Cumadan sonra yardım toplanacak, biliyorsun bu camiler sizin yardımlarınızla yapılıyor, devlet yardım etmiyor” serzenişinde bulunurlar. Bu ne demek? Şu demek, ‘devlet imamımızı tuttu, maaşını veriyor, bir de camilerimizi yaparsa, bizden bunun için de para istemezse devleti öpüp başımıza koyarız’ mantığında olmak muhafazakârlık. *Dünyevi bir şey, çok da dünyevi bir şey bu esasında*. Yani camilerini yaparsalar, o çok güzel. Hele bir de işte bir şeyhe bağlanıp, intisap edip, şeyhin inayetiyle cenneti de kazanırsalar çok daha güzel olur. “Niye devlet bunu yapmıyor, niye bırakmıyor, şeyhimize rahat gidelim, niye şeyhimizi takip ediyor? Niye karışıyor?” Ortalama muhafazakârın kaygısı, derdi bunlardır. Dolayısıyla o noktada eleştiriyorum ben bunları. Bak mesela bunlar faiz hesabında, mevduat hesabında seni beni de cebinden çıkarırlar ha! Çoğu borsaya da takılır. Lafa gelince haram der o ayrı! Aralarında ihlâsla yaşayan çok değerli

insanlar kesinlikle vardır ama söylemek istediğim muhafazakâr veya dindar birini öyle kolay kolay ayırt edemezsin bir bakışta. Muhafazakâr kesimin büyük çoğunluğu böyledir (...)

İkinci anlatı ise hem ortalama bir muhafazakârın portresini sunması hem de devlet ve otorite karşısında bu ortalama muhafazakârın tutumunu göstermesi bakımından anlamlı görünüyor. Anlatının sahibi DP'li siyasetçiye göre:

Muhafazakâr dediğimiz insanlar, mütedeyyin dediğimiz, İslam'ı yaşayan insanlardır, dini vecibeleri yerine getiren insanlardır. Şimdi bu insanlar beş vakit namazlarını kılarlar. Kılmasalar bile yani işte gider evinde kılar, vakit namazını kaçırdığı zaman, namazını kılmaya çalışır. Dini vazifeleri, vecibeleri nelerse onları gerektiği gibi yerine getirmeye çalışır, çocuklarını da bu şekilde yetiştirmeye gayret eder. Nedir? Allah'ını, kitabını bilen, dini vazifelerini mümkün mertebe yerine getiren evlat yetiştirmeye çalışır. Yani haramı helali öğretir, komşuluk ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini, komşulara yardım etmesi gerektiğini, bunlara iyi gözle bakmasını, dara düşmüş insanlara yardım etmesi gerektiğini, ondan sonra büyüğe karşı saygıyı, küçüğe karşı sevgiyi ailelerinde öğretirler. Kendileri de bunu tatbik etmeye çalışırlar. Size gerçek anlamda muhafazakâr bir insanı tanıtmaya çalışıyorum. Bunların içerisinde bu şekilde görünüp de böyle olmayan insanlar da var. Bunları da zaten toplumumuz biliyor. Yani bizim gerçek anlamda *oy depomuz*, bize oy veren insanlar böyle insanlar. Yani cemaati olan, Kuran'ı okuyan, dini vazifelerini yerine getirmeye çalışan, öyle bir *seçmen kitlemiz* vardır bizim (...) *Muhafazakârlar veya sağcılar devlete son derece bağlıdırlar, saygılıdırlar.* Devletin büyüklerine de saygılıdırlar, devletin adamlarına da saygılıdırlar. Acze düştüğünde devlete sığınır. Devleti baba gibi görür muhafazakâr kesim. Nasıl söyleyeyim, tevekkül sahibidir yani sağ seçmen. Devlet ne kadar verirse onunla da yetinir. Çok isyankâr değildir, yani her şeyi çok istemez. İsteyeceği şeyleri bilir. İsteddiği şeyler de verilmediği zaman buuz eder belki ama isyan etmez.

Gündelik-pratik siyasette muhafazakâr örüntü ve kodların siyasetçiler nezdinde nasıl "işlevselleştirildiğini" göstermesi bakımından aşağıdaki anlatının oldukça ilgi çekici olduğu söylenebilir:

Şimdi muhafazakâr veya sağcı dediğimiz kişinin *söylemi ayırır yapıdığı ayırır* ha. Bunu böyle bir kenara koymak lazım. Ama söylem nedir dersiniz. Evet. Bir kere Demokrat Parti geleneği, bu 46 ruhu denen hadiseyi benimsemiş olacak. Bu, söylemlerden biridir. İkinci bu adam, her insanın yumuşak karnı olan dinden bahseder olacak, yani bir şeyler biliyor olacak dinden. Tabii İslamiyet'ten bahsediyorum. Çünkü o yumuşak karındır yani. Bence hiç kullanılmaması gereken bir şey ama maalesef böyle. Hocam, üçüncüsü ise işte hani bu kabataslak bizim gelenek, görenek, ananelerimiz diyoruz

ya, işte usulünce davranmalar, işte bir yere ziyaret gittiğinizde yere bağdaş kurabilmek, az konuşmak, az gülmek filan yani. Muhafazakârın bu değerleri ön plana çıkarması lazım bir kere. İşte yemek yerken filan bir köy ortamında hemen usulünce, mesela, yemek elle yeniyorsa, elle yemeye başlayabilmeli adam. Anlatabiliyor muyum? Ne kadar ters de gelse bunu yapmak zorundasınız. Veya temizliğine, hijyenine hiç güvenmediğiniz bir ortamda size 'ne içersiniz' denildiğinde rahatlıkla 'çay ya da kahve' demelisiniz, şişeli bir içecek istememelisiniz yani, anlatabiliyor muyum? Bunlar çok önemli, enteresan noktalar dır siyasette. İşte bulunduğunuz ortamda dini değerler çok yüksekse mesela, 'vakit geldi hadi camiye gidelim' de diyebilmelisiniz yani. Ona da gitmelisiniz, tekmeden o camide namazınızı ifa etmelisiniz. Keşke yürekte yapıyor olursa ama zaman zaman böyle hadiseler yaşandı, yaşıyor. Bunlar tabii yüzeysel ama maalesef böyle, maalesef böyle.

Yazının başlarında da belirttiğimiz üzere, görece soyut, ağırlıklı olarak ahlaki ilke ve değerlere gönderme yapılarak estetize edilen bir dizi öğeyi işaret etmesi ve bu öğelerin söylem ve zihniyette belirlediği halleri, "tasavvur olarak muhafazakârlık" olarak tanımlamıştık. Tasavvur olarak muhafazakârlık ile sıradan muhafazakârlık arasında ise gerilimli, salınımlı ve gelgitlere açık bir ilişkisellikten söz edilebileceğini düşünüyörüz¹². Ancak bu ilişkiselliğe dair bir değerlendirmede bulunmadan önce "sıradan muhafazakârlığa dair olgu ve değerlendirmede bulunmak gerekli görünüyor.

Sıradan muhafazakârlığa ilişkin anlatılarda da din ve dinsel kültür, merkezi bir unsur olarak önemini korumaktadır. Din, dini değer ve yükümlülükler önemini korumakla birlikte, sıradan muhafazakârlığı resmeden başkaca unsurlardan da söz edilmelidir. Mevcut anlatılar temel alınarak muhafazakâr bir kişilik veya tipoloji üretmeye imkân tanımaktadır. Yüzeysel bir gözlem ve indirgemecilik yapmak pahasına ortaya çıkan muhafazakâr tipi, mülakatlardan hareketle, kabaca şöyle tasvir etmek mümkün görünüyor: *Milli ve manevi değerlere, geleneklerine, devletine, aile kurumuna, komşularına, mahallesine, şehrine ve ülkesine bağlı, başta devlet olmak üzere otorite karşısında genellikle mülayim, ahlaklı, dürüst, çalışkan, erdemli ve olabildiğince püriten bir tip veya kişilik...* Fakat bu kişilikten tümüyle farklılaşmayan ama ona eşlik eden bir başka yapı veya kişilik de söz konusudur. Bu püriten yapı ve kişiliğin yanı sıra ve aynı zamanda *reel hayata her boyutuyla tutunma peşinde, gündelik pratiklerinde son derece dünyevi tutumlar takınan, modernlik değerlerini bir biçimde içselleştirmiş ve bu değerlerin önüne koyduğu sorun ve çelişkilerle varolan bir başka kişilik de söz konusudur.* Anlatılarda 'sıradan muhafazakâra' atfedildiği düşünülen sıfatları referans alarak daha somut ifade etmek gerekirse, bu yapı ve kişilik *gündelik hayat gailesinde ekmeğinin-nafakasının peşinde, hayat mücadelesinde çıkar ve yararını maksimize etmeye çalışan, bu anlamda "cüzdanını" da düşünen,*

*genellikle alt ve orta sınıflara mensup ve istikrarlı bir biçimde sağ-muhafazakâr partileri destekleyen*¹³ bir başka kişilik.

Bu tip veya kişiliğin burada betimlendiği haliyle neden üzerinde durulduğuna veya önem arz ettiğine değinmeyi gerekli görüyoruz. Muhafazakârlığa ve muhafazakârlara ilişkin hem sosyal bilimler pratiğinde hem de toplumun modern-seküler kesimlerinde var olan bir 'zihinsel konforu' veya 'şablonvari' yaklaşımları geçersizleştirdiği ölçüde sözü edilen bu yapı ve kişiliği ve buna tekabül eden muhafazakârlıkları anlamının önem taşıdığı söylenebilir. Muhafazakârlığı bir tür arkaik düşünce, tavır veya tutum olarak kabul etmek, hem analitik hem de pratik bakımdan onun niteliklerini ve doğasını çeşitli görünüşleriyle kavrayabilmeyi zorlaştıracaktır. Modern anlamıyla muhafazakârlık, aşağıda daha yakından da görüleceği üzere, ona atfedilen cari algı ve kavrayışların ötesinde, hem muhafazakârlık literatüründe tartışıldığı biçimiyle hem de çalışmada da ortaya çıktığı haliyle, basitçe bir tür arkaizme veya gericiliğe (reactionarism) indirgenemez görünmektedir (Çiğdem, 2001: 50-54; Taşkın, 2003; Atay, 2003).

Muhafazakârlığı bir ideoloji olarak mümkün kılan unsurun onun modernlik ve modernleşme süreçleri karşısında takındığı tutum ve tepkiler olduğuna daha önce değinilmişti. Dolayısıyla ideoloji, söylem, üslup veya tutum olarak muhafazakârlık nihayetinde modern bir karaktere sahiptir. Muhafazakârlığın modern bir karaktere sahip olması onu (siyasal-ideolojik) eleştiriden azade kılmamakla birlikte, ona yönelen eleştirinin (veya eleştirel imkânların) yanlış bir çerçeve içine yerleştirilmesini de gerektirmemelidir. Muhafazakârlığı ısrarla bir tür arkaizm veya reaksiyonerlik olarak kodlayan yaklaşımlar, gerek onu eleştiren gerekse de olumlayan olsun bir tür kültüralist okuma yaparak indirgemeci analiz veya değerlendirmeler yapmaktadırlar¹⁴. Mollaer'in de vurguladığı üzere Türkiye'de muhafazakârlık farklı tarihi bağlamlarda ve farklı teorik temellerde tartışılmasına karşılık, hasımları ve yandaşları onu benzer bir biçimde anlamlandırmışlardır: "Muhafazakârlığın bir çeşit kültürelci "düşünce tarzı" olduğu fazla düşünülmeden kabul edilmiştir. Olumsuz anlamıyla kültürel bir reaksiyon hareketi, olumlu anlamıyla ise değişim içinde kültürel sürekliliğe önem veren bir düşünce biçimi olarak muhafazakârlık" (Mollaer, 2009: 221). Kültür eksenli yaklaşımlar muhafazakârlığı anlamak bakımından işlevsel olmakla birlikte, salt kültüralist bir çerçeveye sığdırılamayacak ölçüde onu var eden yapısal ve tarihsel bağlamı da dikkate almalıdır (Mollaer, 2009: 221-251). Çiğdem'e (2001: 35) göre de muhafazakârlığın kavranması bu kavramın mahiyetiyle ilgili bir belirsizliği karşılamak durumundadır. Kavramı anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik herhangi bir girişim onu hem bir ideoloji hem de bir pratik olarak farklı öğelerle eklemlenmeye açık halleriyle ele almayı gerekli kılmaktadır. Gerek "sıradan muhafazakârlık" gerekse de tasavvur olarak

muhafazakârlık arasında var olan gerilimli ilişki veya etkileşimi anlayabilmek için ona eşlik eden modernliği veya modern gündelik hayat pratiklerini dikkate almak gerekmektedir. Başka bir deyişle sözü edilen muhafazakârlıklar modernliğin eşlik ettiği bir sosyolojik arka plan olmaksızın yeterince anlaşılamaz görünmektedir.

Sonuç Yerine

Makale boyunca yer verilen anlatılarda ortaya çıkan veri ve olguları nasıl yorumlamak/okumak gerekir? Öncelikle siyasal-toplumsal gündemi bir hayli meşgul eden bir kavram/olgu olarak muhafazakarlığın sosyal bilimsel bir çerçevede ele alınma biçimini genel geçer yargılar üzerinden değil de, somut ampirik malzeme üzerinden tekrar düşünebilmemize imkan sağlaması bakımından mülakat/alan verilerinin önem arz ettiği düşüncesindeyiz. Bu somut veriler Türk muhafazakârlığının ve muhafazakâr bireyinin, muhafazakârlığa atfedilen evrensel toplumsal ve kültürel kodlarla uyum içerisinde olduğunu göstermektedir. Öte yandan, mülakat verileri Türk muhafazakârlığının ve muhafazakâr bireyinin kendine has niteliklerinin olduğunu da işaret etmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere muhafazakârlığın kitabi, felsefi, ideolojik değer ve ilkeler etrafında tebarüz eden yanları olduğu gibi onun gündelik hayat içinde beliren çok yönlü boyutları *da* söz konusudur. Bu yanılla 'sıradan muhafazakârlık' ile son derece dünyevi, modern hayata eklenmiş, modernlik değerleriyle uyumlu olmaya gayret eden ve böylesi bir hayatın önüne koyduğu haz veya çelişkilerle de var olan bir yapıdan söz ediyoruz. Muhafazakârlığın bu 'sıradan' ve 'gerçek hayat' içindeki var oluş biçimlerini görmek veya bilmek neden önemlidir? Öncelikle, yaygın bir takım kabullerin ötesinde, muhafazakârlığın tek yönlü ve sınırlandırılmış bir kavranışının mümkün olamayacağını ortaya koyduğu ölçüde önem taşıyor. İkinci olarak, Türkiye'nin toplumsal, kültürel ve siyasal yapısını muhafazakârlığın çeşitlenebilen ve çelişkiler barındıran görünümünü daha ayrıntılı, çok boyutlu olarak anlamamıza ve kavramamıza olanak verdiği ölçüde önem taşıyor. Öte yandan, siyasal bir perspektiften bakılırsa örneğin, bir yapı ve kişilik olarak muhafazakârların siyasal tutumlarını, davranış kalıplarını ve motivasyonlarını anlayabilmek bakımından önem taşıdığını düşünüyoruz. Örneğin siyasal bir karşı hegemonyanın inşası sürecinde, dolayısıyla rıza üretiminde takip edilecek muhtemel bir siyasal strateji, perspektif veya dilin tesis edilebilmesi için (sağ)-muhafazakârlığı var olan veya arz edilen tüm boyutlarıyla anlayabilmek ve çözümleyebilenin (muhtemel) imkânlarını düşünebilmek için de önem taşımaktadır bize.

Her ne kadar bu çalışmanın asli sorunsalı olmamakla birlikte yine de, muhafazakârlığın algılanmasında öne çıkan kültüralizmin siyasal ve sosyolojik bakımdan ne anlama geldiği ve bunun işaret ettiği bütüne dair de bir

değerlendirme yapmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bu makaleye de zemin teşkil eden alan çalışmamızın¹⁵ farklı konulardaki diğer verilerinin de sıklıkla ortaya koyduğu güçlü bir eğilim olan kültür odaklılık, salt muhafazakârlığın algılanmasında değil, araştırmamızın soruşturduğu hemen hemen her konu başlığında ortaya çıkan genel ve güçlü bir eğilime işaret etmektedir. Sözünü ettiğimiz diğer alan verilerine müracaat ederek konuyu bu makalenin sınırları içinde tüketebilmek mümkün değil elbette. Fakat örneğin, ortaya çıkan kültüralizme teorik zemin sağlayan ve giderek analitik bir kavramsallaştırma olmaktan çıkarak sağ-muhafazakâr yapının/kanonun kendi konumunu meşrulaştırmaya yarayan ‘merkez-çevre’ vb. işlevselci yaklaşımlara özel bir dikkat vermenin yararlı olacağını düşünüyoruz, söz konusu kültürelci eğilime kuramsal bir dayanak ve zemin sunması bakımından.

Türkiye’nin siyasetini, siyasal tarihini ve toplumsal yapısını okumanın başat araçlarından biri haline gelmiş gibi görünen işlevselci ‘paradigma’ analitik bir atf çerçevesi olmaktan çıkarak verili toplumsallığı, siyaseti ve iktidar konumunu sağ-muhafazakar siyaset ve düşünce nezdinde meşrulaştıran bir siyasal ve kuramsal pozisyona dönüşmüş görünmektedir. Edward Shils’in (1975) “toplumun bir merkezi vardır” önermesinden mülhem toplum anlayışı, toplumun bütünleşmesinin belirli merkezi değerler üzerinde kolektif oйдаşma (consensual) ile kurulduğunu öne sürer. Bu anlayışa göre toplum esasında oйдаşmaya dayalı bir gerçekliktir. Çınar’ın (2006: 155) vurguladığı üzere bu işlevselci yaklaşım: “toplumsal bütünleşmede kültüre öncelik vererek ve iktidarın oйдаşmaya dayandığını vurgulayarak, iktidar olgusunun zorlama ve çatışma boyutunu ikincilleştir”mekte ve onu “gereğince değerlendirememektedir”. İktidarı veya siyaseti ikincilleştirmesiyle söz konusu yaklaşımın aslında siyasal-ideolojik bir tutuma işaret ettiği de söylenmelidir.

Gerek bu makale içinde gerekse de zikrettiğimiz araştırma çerçevesinde yer alan mülakat verilerinde sıklıkla dile getirilen “millete ait değerler” vurgusu ve teması, 1. “millete ait değerler”i a priori *din* veya *geleneğe* indirgemesi ile vazettiği *toplumsallık tahayyülü* bakımından, 2. “kültürel oйдаşma kavrayışı” ile “oйдаşmanın iktidar içeren boyutunu göz ardı ederek ve oйдаşmadan siyaseti çıkartarak, statik bir merkez anlayışı”na (Çınar, 2006: 159) varmasıyla da siyasal bakımdan sorunludur. Bu tespite, ‘çevre’nin değerlerinin ‘merkez’e tahvil edilerek, yabancılaşmanın veya ikiliğin aşılabacağı varsayımı da eklenebilir (Açıkel, 2006: 59). Toplum tahayyülü açısından sorun, modern toplumların kültürel açıdan ve değerler yönünden homojen bir biçimde ele alınmasının mümkün olmayışıyla bağlantılıdır (Çınar, 2006: 158). Oysa merkez-çevre “yabancılaşması”, “bir tür kültüralizm ile anlaşılamayacak kadar çok boyutludur; tıpkı toplumsal iktidar ve muhalefet eksenlerinin çok boyutlu ve çok katmanlı oldukları

gibi” (Açıkel, 2006: 46). Sözü edilen yaklaşımın vazettiği “dinin, toplumsal dayanışmanın ve toplumsal bütünleşmenin devamına olumlu bir katkı yaptığı düşüncesi” ise, zımni olarak, “düzen ve topluluğu din ile ilişkilendirmektedir” (Çınar, 2006: 158). Bu iddia ve varsayım oryantalizmin önermeleriyle uyumludur ve “topluma İslami bir öz attettiği için, İslam’dan kaynaklanmayan veya İslami olmayan toplumsal siyasal hareketlilikleri görmezden gelir” (Çınar, 2006: 163). Toplumu ve siyasal yapıyı, yanılısamalı veya değer yönelimli okuma-analiz yordamı, özellikle AKP iktidarıyla birlikte, sağ-muhafazakâr çevreler ile liberalleri (veya ‘demokratları’) buluşturan bir mutabakata, belki daha doğru bir ifadeyle “ittifak”a da yataklık etmiş görünüyör.

İşlevselci bu paradigmanın yaygınlık ve yükseliş kazanmasının bir nedeni olarak sağ entelejensiyanın yükselişini hesaba katmak gerektiğini belirten Açıkel’e göre paradigma iki nedenden ötürü bu entelejensiyaya çekici gelmektedir:

“İlkin, modernleşme stratejilerinin eleştirisine olanak tanıdığı ve dahası Shils’i bir ‘merkezi değer sistemi’ nosyonundan hareketle İslami gelenekleri dışlanmış bir kurucu öge olarak kurgulamaya elverdiği için; ikinci olarak da Marksizmin altyapı-üstyapı ayırımına ve sınıf mücadelesi vurgusuna alternatif olarak, sağın merkez-çevre analizini sosyo-kültürel bir mücadele analizi aracı olarak benimsemesidir” (Açıkel, 2006: 34-35).

AKP’nin üzerine oturduğu siyasal İslam geleneğinin özellikle son yirmi yılda kendi özerk iktisadi ve kültürel örgütlenmelerini oluşturduğu ve bu anlamda milliyetçi muhafazakâr seçkin kümesinden daha dinamik ve tanıdık bir organik entelejensiya yarattığını belirten Taşkın’a göre: “AKP’nin organik entelektüelleri, merkez-sağın liberal ideoloji karşısındaki şüpheli ve ikircikli tutumundan kopmuş görünmektedirler ve AKP’ye yakın entelektüeller liberalizm ile muhafazakârlığın sentezlenmesi anlamında ciddi mesai” harcamaktadırlar (2007: 391-392). Söz konusu ‘mesai’nin sonuç ve çıktılarının gerek popüler siyasi alanda gerekse de akademik alandaki yaygınlık ve etkilerinin hegemonik bir konuma eriştiği söylenebilir. Sümer’in (2010: 68) belirttiği üzere liberal-muhafazakâr sentez, farklı ideolojik pozisyonlar arasında siyasi kaygılardan kaynağını alan geçici bir eklemleme biçimi değildir. Bu sentez, kökleri Türk düşünce dünyasının elli yıllık tarihinde yatan ve farklı geleneklerden beslenen bir toplum ve tarih algısının ifadesidir.

Sağ-muhafazakâr geleneğin toplumu tasavvur etme biçimi büyük ölçüde onu, sabit özlere indirgemekte ve türdeş bir biçimde kavramaktadır. “Halkın-milletin değerleri”nden anlaşılanın, bütün muğlaklığına karşın, Türk, Müslüman ve Sünni değerlere tekabül ettiği söylenebilir. Devlet ve topluma yönelik olarak sağ-muhafazakâr algı ve bakış açısı bugüne değin bu geleneğe hâkim olan

kültüralizmi siyasal bir eleştiriye meftun kılarak, geleneğin üretici öznelerinden olan siyasetçilerinin söylemleri aracılığıyla günümüze taşıdıkları ve yeniden ürettikleri anlaşılıyor. Gerek anlatılara hâkim söylem gerekse de yukarıdaki değerlendirmeler göz önünde bulundurulursa, sağ-muhafazakâr siyaset ve düşün geleneğinin tarihe, topluma ve iktidara bakarken sosyolojik gelenekten yoksunluk tespiti (Yüksel, 2007) geçerlilik kazanmaktadır. Sağın ideologlarının (ve siyasetçilerinin) kültür, siyaset ve iktisat alanlarını birbirinden net biçimde ayırıştırarak, çoğunlukla kültürü asıl belirleyici haline getirme arayışlarının, son derece yetersiz bir bakış olmakla beraber, ideolojik işlevinin önemine değinen (2007: 81) Yüksel'in tespiti-tezi bu bakımdan çalışmamız için de kritik bir önemdedir. "Millet" in 'otantik temsili' ve onun değerlerinin yegâne taşıyıcısı olma iddiaları, sağ ve muhafazakâr kültüralizmi siyasal bir ikna projesi olarak hegemonik kılmış görünüyor. Siyasal hegemonyayı mümkün kılan tek unsurun kültür olmadığı açık olmakla birlikte, sağ-muhafazakârlık liberal söylemleri de yedeğine alarak ideolojik-politik hegemonyasını meşrulaştıracak kuramsal dayanaklarını da "merkez-çevre" vs. yaklaşımların içinden türetiyor görünmektedir.

Sonnotlar

¹ "Türkiye'de Muhafazakâr Siyasetçi Profili" (Proje No:107K299), 2010, TÜBİTAK, Ankara. Proje yürütücüsü Doçent Doktor Mustafa Şen. Yazar, sözü edilen proje süresince bursiyer olarak TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Yazar bu vesileyle kuruma teşekkür borçludur.

² Mevcut makale, yazarın doktora tez çalışmasının bir bölümüne dayalı olarak üretilmiştir. Makalenin üretilmesine zemin oluşturan alan çalışması Devlet Planlama Teşkilatı'nın Düzey II. kriterlerine göre Türkiye'yi temsil niteliğini haiz 12 il merkezinde 6 sağ-muhafazakâr siyasi partiye (Adalet ve Kalkınma Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Saadet Partisi, Demokrat Parti, Anavatan Partisi ve Büyük Birlik Partisi) mensup toplam 126 siyasetçi ile yarı-yapılandırılmış bir soru formu eşliğinde, yüz yüze görüşmeler yoluyla çalışmanın yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir. Makale içinde mülakatlardan alıntı yapılan siyasetçilerin kişisel verilerine araştırma etiği kuralları gözetilerek yer verilmemiş sadece mensup oldukları siyasi partilerin adları anılmıştır.

³ Karşıtların algı ve değerlendirmeleri bu çalışmanın sınırlarının dışında olmakla birlikte bizce büyük önem taşımaktadır fakat sözünü ettiğimiz belirsizliğe ilişkin tespitimizin bu cephe için de geçerli olduğu söylenebilir.

⁴ Bu türden okuma veya analizler salt sağ blok içindeki bir eğilimi (çeşitli görünüşleriyle), örneğin, salt İslamcılığı öne çıkarmasıyla değil; sağ siyaset dışında konumlanan siyasal özneleri-odakları, devleti, bürokrasiyi, yapısal ve tarihsel unsurları

göz ardı edebilmeleriyle de zaafı taşımaktadır. Bu yönlü bir okuma için bkz. White (2007). Konuyla ilgili bu tür çalışmaların metodolojik arazlarına da dikkat çekerek benzer bir saptama ve uyarıyı dile getiren Emrah Göker'e (2010) göre Göle (1991) ve Özdamga (1998) gibi araştırmacıların, niteliksel/etnografik yöntemleri öne çıkaran ama "gündelik" hakkında bir tür popülizmden mustarip, katılımcılarının öyküleriyle kendi nesneleştirme pratikleri arasına epistemolojik bir mesafe koymayı başaramamış çalışmalarından da söz edilebilir. Yine Göker'e göre, çoğu siyaset bilimi disiplininin pozitivist protokollerini izleyen "nesnelci" çalışmaların ise, politik toplumun sınırlı bir kısmı ile ilgilendikleri ve AKP politikalarını (failleri ve yapıları belirsiz bırakarak) "demokrasi" yahut "demokratik konsolidasyon" bağlamında değerlendirmekle sınırlı kaldıkları söylenebilir. Göker'in bu bağlamda andığı çalışmalar için bkz. Hale ve Özbudun (2010); Yavuz (2006); Dağı (2008); Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu (2009).

⁵ Siyasal eksenli muhafazakârlık algıları bu yazının kapsamı dışında tutulacaktır. Bu çerçevede daha ayrıntılı değerlendirme için bkz. Suveren (2013a).

⁶ Buradaki 'sıradan' sıfatı pejoratif bir anlamda kullanılmayıp sosyal bilimsel bir kavramsallaştırma olarak önerilmektedir. Sıradan muhafazakârlığı, gündelik hayatın içinde karşılığı olan bir yaşama biçimi, pratikler alanında karşılıkları olan habituslar olarak tanımlanabilir. Bu tür muhafazakârlığın aynı zamanda bir kişilik tipolojisi sunduğu da söylenebilir; çalışma çerçevesinde bu tipolojiye tekabül eden kişiliği betimlemeye çalışırsam da esasen bu tipolojinin analizine odaklanmayacağım. Ancak bu tipoloji Türkiye'de sosyal antropolojik veya etnometodolojik bakımdan muhafazakârlığı ele alacak çalışmalar için ilgi çekici bir örnek (pattern) olabilir. Bu bağlamda, muhafazakâr bireyin gündelik yaşamdaki pratiklerinin toplumsal ve psikolojik-(belki de psikanalitik) tezahürleri ve sembolizminin çalışılmayı bekleyen oldukça önemli bir alan olduğu söylenmelidir.

⁷ Metinde yer verilen mülakat içindeki tüm vurgular bana ait.

⁸ Türk muhafazakârlığının gelenek ve modernlik söylemleri arasındaki salınımlı ve mütereddit halini analiz eden bir çalışma için bkz. Atay (2003).

⁹ Türk muhafazakârlarının bu niteliklerini ayrıntılı olarak değerlendiren çalışmalar için bkz. Ögün (2003: 543-548); Ögün (2000: 377-385); Taşkın (2007: 275-346).

¹⁰ Türkiye'nin 'taşra'sının farklı görünümüne dair değerlendirmeleri içeren bir çalışma için bkz. Bora (2005).

¹¹ Kayseri'deki yapıya dair bkz. Cengiz (2013).

¹² Tasavvur olarak muhafazakârlık ile somut hayat pratikleri arasındaki mütakabiliyet(sizlik)lerde beliren bu gerilimin, muhafazakâr zihniyetin koordinatlarını ortaya koyabilmek için fenomenolojik bir çerçevede üzerinde durulması gereken bir araştırma alanı olduğu söylenebilir. Çalışmada bir "hal", hatta haller olarak belirdiği

biçimiyle ‘sıradan muhafazakarlık’ın, aynı zamanda bir sosyal tipe veya kişiliğe tekabül ettiğini de düşünüyorum. Ancak burada sadece bir pattern (kalıp) olarak belirdiği haliyle bu muhafazakârlığı ve onun cisimleştiği tipoloji analiz edilmeyip sadece betimlemekle yetinilecektir. Çünkü söz konusu kişilik ve tipi böylesi bir analize tabi tutmak hem çalışmanın sorunsalının dışındadır hem de yeterli bir analiz için hesaba katılması gereken çok çeşitli faktörler (dini kültür, dinsel bağlanma, din dışı pratikler, psikoloji, modern yaşamı anlamlandırma biçimi ve süreçleri vb.) ve bağlam dikkate alınmak durumundadır. Bu tip veya kişiliğin gelecekte yapılması muhtemel muhafazakârlık çalışmaları için verimli bir araştırma alanı olduğunu ve bu tip veya kişiliğin fenomenolojisi de dâhil olmak kaydıyla üzerinde durulması gereken bir çalışma alanı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, çalışmadaki sınırlı betimsel analizin Türk “muhafazakâr habitusu” üzerine sadece işaret edici küçük bir adım olduğunu söyleyebilirim.

¹³ ‘Sıradan muhafazakâr’ı yine bu adla tanımlayan ve esasen onun siyasal eğilimlerine odaklanan bir çalışma için bkz. Göka (2003). Çalışmada portresi çizilmeye çalışılan bu kişiliğin, Ateş İlyas Başsoy’un “Selim Türkhan” karakteri çerçevesinde de ele alınabileceğini düşünüyorum. “Selim Türkhan” karakterinin ayrıntılı bir biçimde analiz edildiği çalışma için bkz. Başsoy (2011).

¹⁴ Bu türden yaklaşımları örnekleyen iki çalışma için bkz. Akşin (1997); Dural (2005). Muhafazakârlığı kültürel bir çerçeveye indirgeyen yaklaşımların bir eleştirisi için bkz. Mollaer (2009).

¹⁵ “Türkiye’de Muhafazakâr Siyasetçi Profili” (Proje No:107K299), 2010, TUBİTAK, Ankara. Proje yürütücüsü Doçent Doktor Mustafa Şen.

Kaynakça

Açikel F (1996). Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi. *Toplum ve Bilim*, 70, 153-198.

Akkaş H H (2004). *Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke*. Ankara: Kadim Yayınları.

Akşin S (1997). *Bugünkü Türkiye*. Cilt V, İstanbul: Cem Yayınları.

Atay T (2003). Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk “Gelenekçi” Muhafazakârlığı. İçinde: A Çiğdem (der), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık*, Cilt: 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 154-178.

Başsoy A İ (2011). *AKP Neden Kazanır? CHP Neden Kaybeder?*. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Bora T (1999). *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik Muhafazakârlık İslamcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.

36 Suveren Y (2014). Türkiye’deki Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Toplumsal ve Kültürel Eksenli Muhafazakârlık Algıları Üzerine: Bir Alan Çalışmasından Notlar, *Mülkiye Dergisi*, 38 (4), 5-39.

Bora T (2005). *Taşraya Bakmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Burke E (1955). *Reflections on the Revolution in France*. New Jersey: Prentice Hall.

Cengiz K (2013). *“Yav İşte Fabrikalaşak” Anadolu Sermayesinin Oluşumu: Kayseri-Hacılar Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çarkoğlu A ve Kalaycıoğlu E (2009). *The Rising Tide of Conservatism in Turkey*. New York: Palgrave Macmillan.

Çınar M (2006). Kültürel Yabancılaşma Tezi Üzerine. *Toplum ve Bilim*, 105, 153-165.

Çiğdem A (2001). *Taşra Epiği “Türk” İdeolojileri ve İslamcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Dağı İ (2008). *Turkey Between Democracy and Militarism: Post-Kemalist Perspectives*. Ankara: Orion Publications.

Dural B (2005). *Başkaldırı ve Uyum, Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu*. İstanbul: Birharf Yayınları.

Erdoğan N (1994). Metinlerarasılık, Hegemonya ve Siyasal Alan. *Toplum ve Bilim*, 63, 40-57.

Göke E vd (2003). Bir Hayat İnsanı Olarak Türk Muhafazakârı ve Kaygan Siyasal Tercihi. İçinde: A Çiğdem (der), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık*, Cilt: 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 302-313.

Göker E (2010). Pasif Devrim: Ehlileşmiş Talepler. *BirGün*, 17 Haziran. Son erişim tarihi, 17/06/2010.

Göle N (1991). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis.

Hale W ve Özbudun E (2010). *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP*. New York: Routledge.

İnce H. O (2010). *Muhafazakâr İdeoloji Din-Siyaset*. İstanbul: Alan Yayınları.

İrem N (1997). Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi-Muhafazakârlığının Kökenleri. *Toplum ve Bilim*, 74, 52-101.

İrem N (2004). Türk Muhafazakârlığı Üzerine Bazı Gözlemler. *Karizma Dergisi*, 17, 9-19.

Kirk R (1978). *John Randolph of Roanoke*. Indianapolis: LibertyPress.

Laclau E (1985). Toplumun İmkânsızlığı. *Akıntıya Karşı Dergisi*, 1, 29-30.

Suveren Y (2014). Türkiye’deki Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Toplumsal ve Kültürel Eksenli Muhafazakârlık Algıları Üzerine: Bir Alan Çalışmasından Notlar, *Mülkiye Dergisi*, 38 (4), 5-39.

- Laclau E ve Mouffe C (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- Mannheim K (1966). *Essays on Sociology and Social Psychology*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Mollaer F (2008). *Türkiye’de Liberal Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mollaer F (2009). *Muhafazakârlığın İki Yüzü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Nisbet R (1990). Muhafazakârlık. İçinde: T Bottomore ve R Nisbet (der), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ankara: Verso Yayıncılık, 97-133.
- Nisbet R (2007). *Muhafazakârlık Düş ve Gerçek*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Öğün S S (2000). *Türk Politik Kültürü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Öğün S S (2003). Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik Kökleri. İçinde: A Çiğdem(der), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık*, Cilt: 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 539-582.
- Özipek B B (2004). *Muhafazakârlık Akıl Toplum Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Özdalga E (1998). *Modern Türkiye’de Örtünme Sorunu Resmi Laiklik ve Popüler İslam*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Philippe B (1991). *Muhafazakârlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quinton A (2007). Conservatism. içinde: E G Robert vd (der), *Blackwell Companions to Philosophy A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Cilt: II, Malden: Blackwell Publishing Ltd, 285-311.
- Scruton R (1981). *The Meaning of Conservatism*. New York: Penguin Books.
- Scruton R (1991). *Conservative Texts: An Anthology*. New York: St. Martin Press.
- Sümer Ç (2010) Liberal-Muhafazakâr Sentezin Eleştirisine Giriş: İttifakın Düşünsel Kaynakları. İçinde: Ç Sümer ve F Yaşlı (der), *Hegemonyadan Diktatoryaya AKP ve Liberal-Muhafazakâr İttifak*, Ankara: Tan Yayınları.
- Suveren Y (2013a). The Right Wing Conservative Politicians in Turkey: Ideological and Political Imaginations. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Suveren Y (2013b). Türkiye’de Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Sağ, Sol ve İdeoloji Algıları: Bir Alan Araştırmasının Bulguları. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 128, 183-213.
- 38 Suveren Y (2014). Türkiye’deki Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Toplumsal ve Kültürel Eksenli Muhafazakârlık Algıları Üzerine: Bir Alan Çalışmasından Notlar, *Mülkiye Dergisi*, 38 (4), 5-39.

Taşkın Y (2007). *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tuğal C (2009). *Passive Revolution Absorbing The Islamic Challenge to Capitalism*. California: Stanford University Press.